

Poradnik naukowca

Publikowanie otwarte

Praktyczny przewodnik
dla badaczy

WERSJA 1.0
(CZERWIEC 2021)

UNIwersytet
ŁÓDZKI

➔ www.uni.lodz.pl

Spis treści

1. Po co nam publikacje naukowe?	3
1.1. Prezentowanie wyników badań	3
1.2. Upowszechnianie a popularyzacja nauki	4
1.3. Publikowanie a deponowanie/archiwizacja	5
1.4. Preprint i postprint	6
2. Publikowanie w otwartym dostępie – jak to działa?	8
2.1. Polityka otwartości	8
2.2. Wdrażanie polityki otwartego dostępu – Uniwersytet Łódzki	9
2.3. Polityka otwartości w Europie – „Plan S”	10
2.4. Modele otwartego publikowania	12
2.4.1. Zielona droga (Green Open Access)	14
2.4.2. Złota droga (Gold Open Access)	15
2.5. Korzyści płynące z modelu OA	16
3. Jak przygotować publikację, by była widoczna?	19
3.1. Wyszukiwarki naukowe – odnajdź się (w nich)	20
3.2. Wskaźniki bibliometryczne – zmierz się (z nimi)	22
3.3. Zarządzanie bibliografią – opanuj chaos	25
3.4. Abstrakt – wydobądź esencję	26
3.5. Identyfikatory naukowca – daj się (roz)poznać	27
4. Gdzie warto publikować?	29
4.1. Wydawnictwa naukowe	29
4.1.1. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego	30
4.2. Monografie naukowe	30
4.3. Czasopisma naukowe	31
4.3.1. Czasopisma naukowe – Uniwersytet Łódzki	33
4.3.2. Programy publikowania otwartego – Uniwersytet Łódzki	33
4.4. Uwaga! Drapieżni wydawcy	35
4.5. A portale dla naukowców i repozytoria?	36
5. Gdzie deponować teksty?	37
5.1. Repozytoria	37
5.1.1. Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego	38
5.2. Portale naukowe i media społecznościowe	39
6. Jakie mamy prawa do publikacji i komu je oddajemy?	41
6.1. Modele prawne otwartego dostępu	41
6.2. Licencje CC	42
6.3. Gdzie szukać informacji o prawach autorskich?	44
7. Przydatne linki i kontakt	47

1. Po co nam publikacje naukowe?

Przez wielu badaczy publikacja naukowa bywa postrzegana jako nadmiar: skoro wykonujemy określoną pracę badawczą i mamy wyniki, po co jeszcze o nich pisać? Zadajmy sobie jednak pytanie, kto oprócz wąskiego zespołu naszych kolegów dowie się o efektach tych badań, jeśli ich nie opublikujemy – w formie artykułu, monografii, prezentacji na konferencji, plakatu naukowego albo choćby surowych *danych badawczych*? Wybierając profesję naukowca, powinniśmy zdawać sobie sprawę z tego, że to nie tylko zawód czy sposób na życie, ale także pewna **misja społeczna**. Jako pracownicy czy studenci konkretnego uniwersytetu – Uniwersytetu Łódzkiego – jesteśmy zobowiązani realizować *misję uczelni*.

Historia publikowania naukowego jest bardzo długa, *sięga aż 1665 roku*. Od tego czasu zmieniło się wiele i zmiany postępują coraz szybciej – z pewnością już w trakcie pisania tego przewodnika następują zmiany, o których dowiemy się za chwilę. Od systemu publikacji ocenianych przez redaktorów periodyków naukowych przeszliśmy do systemu eksperckich recenzji naukowych (ang. *peer review*), a nawet tzw. podwójnych ślepych recenzji (ang. *double-blind peer review*). Dynamicznie rozwijają się czasopisma naukowe, każdego dnia powstają nowe: przy samym Uniwersytecie Łódzkim afiliowanych jest kilkadziesiąt periodyków – 46 znalazło się w 2020 roku na liście ministerialnej czasopism punktowanych – a ogromne bazy naukowe rejestrują ich tysiące (baza *DOAJ* zawiera ponad 16 000 tytułów w 80 językach). Poruszanie się w świecie publikowania zaczyna być sztuką.

1.1. Prezentowanie wyników badań

Dzielenie się wynikami badań powinno być dla każdego naukowca oczywistą wartością. O korzyściach z tym związanych piszemy więcej w części poświęconej otwartemu dostępowi do publikacji, jednak wystarczy wspomnieć o przyczynianiu się do rozwoju Nauki, nawiązywaniu kontaktów, krajowych i międzynarodowych, samorozwoju możliwym dzięki wymianie doświadczeń czy o podnoszeniu rangi uczelni i zdobywaniu środków na dalsze badania. Jako badacze musimy spełniać wiele oczekiwań: społeczeństwa, instytucji zatrudniającej, instytucji finansujących badania, partnerów biznesowych... Publikowanie może być na to najlepszym sposobem.

- Większość renomowanych uczelni to uczelnie państwowe, a więc utrzymywane z pieniędzy obywateli. Nie powinno być zaskoczeniem, że **jesteśmy zobowiązani do prezentowania wyników badań prowadzonych ze środków publicznych**. Publikacja, zwłaszcza publikacja w modelu *open*

access, sprawia, że zapytani o to, co robimy dla społeczeństwa, możemy wskazać konkretne miejsce w sieci i powiedzieć: właśnie to. Zamykanie się naukowca „w wieży z kości słoniowej” nie jest dziś chlubną praktyką.

- Jako pracownicy określonej instytucji **musimy wykazywać efekty naszych działań zawodowych**. W przypadku naukowca są to badania, a *ewaluacja nauki*, choć wzbudza wiele kontrowersji i wywołuje skutki uboczne w postaci „punktozy”, okazuje się póki co jedynym sposobem na ich ocenę. Skuteczne publikowanie, o którym piszemy dalej, pozwala bezboleśnie przejść przez ten proces i liczyć na **awans naukowy**.
- **Zdobycie dodatkowych środków na badania** jest sposobem na szybszy rozwój zawodowy, ale wymaga od badacza spełnienia kolejnych oczekiwań – tym razem instytucji finansującej badania. Grantodawcy wymagają konkretnych efektów i coraz częściej wyraźnie wskazują ścieżki publikacyjne. Poznanie możliwości publikacyjnych to metoda, by zawsze łatwo wpisać się w wymogi konkursowe.

Wszyscy oczekują od badacza tego samego: publikowania wyników badań. To, czy teksty naukowe są czytane, pozostaje oddzielną sprawą – są publikacje naukowe przyswajalne dla przeciętnego członka społeczeństwa, są też prace zrozumiałe tylko dla ekspertów w danej dziedzinie. Niezależnie od tego, do której grupy zaliczymy swoje badania, istnieją sposoby, by zainteresować nimi odbiorcę i spełnić obowiązek publikacyjny bez większych problemów.

1.2. Upowszechnianie a popularyzacja nauki

Prezentowanie wyników badań naukowych szerszemu gronu odbiorców jest jednym z najważniejszych zadań stojących przed uniwersytetem – i przed badaczem. Warto pamiętać, że upowszechnianie wyników, choćby w postaci publikacji w indeksowanym czasopiśmie naukowym, nie jest tym samym co popularyzacja nauki.

Upowszechnianie (ang. *dissemination*) – jest to włączenie danych prac i wyników badań w obieg akademicki, czyli udostępnienie ich przez naukowców innym naukowcom. W celu upowszechniania, np. publikacji, wykorzystuje się branżowe kanały komunikacji: bazy naukowe, repozytoria, wyszukiwarki naukowe, portale, takie jak ACADEMIA, ResearchGate czy Google Scholar.

Popularyzacja (ang. *communication*) – to natomiast prezentowanie wyników badań w sposób zrozumiały dla osób spoza akademii i w miejscach ogólnodostępnych. Popularyzować naukę mogą sami badacze i często to robią: podczas festiwali nauki, pikników naukowych, na blogach i stronach autorskich, podczas spotkań

z licealistami czy jako opiekunowie kół naukowych. Zajmują się tym również inne osoby: dziennikarze, bibliotekarze, studenci, specjaliści PR i osoby zajmujące się promocją czy pracownicy biur prasowych.

Jednostki zatrudniające naukowców nie wymagają od nich bycia popularyzatorami nauki – tę misję badacze realizują najczęściej z własnej inicjatywy, chcąc przybliżyć naukę osobom niezwiązanym z działalnością uczelni. Natomiast upowszechnianie wyników badań staje się już standardowym wymogiem.

Jeszcze inną kwestią pozostaje **komunikacja nauki i biznesu** – przed jednostkami naukowymi stawia się dziś wyzwanie w postaci zainteresowania swoimi badaniami przedsiębiorców. Ten rodzaj komunikacji można traktować jako gałąź popularyzacji nauki, jednak należy pamiętać, że *wpływ społeczny jest dziś jednym z kryteriów oceny jednostek naukowych i stanowi element ewaluacji.*

Jak zauważa Natalia Osica *w artykule poświęconym temu zagadnieniu*, nie możemy realizować wszystkich tych zadań równocześnie: naukowiec może i powinien liczyć na wsparcie ze strony uczelni, zarówno w kwestii popularyzacji nauki, jak i komunikacji z biznesem. Mamy nadzieję, że z kolei w upowszechnianiu publikacji naukowych pomoże niniejszy przewodnik.

1.3. Publikowanie a deponowanie/archiwizacja

W części poświęconej modelom otwartego publikowania przybliżamy pojęcia „złota droga” i „zielona droga” *open access*, dla których ważne będzie rozróżnienie publikowania i deponowania tekstów naukowych. Każdy autor powinien zdawać sobie z tego sprawę.

Publikowanie – jest zawsze nadrzędne, to przede wszystkim z niego badacze są rozliczani przez jednostkę zatrudniającą czy instytucje finansujące badania. Do najbardziej prestiżowych sposobów publikowania wyników badań zaliczamy **artykuł naukowy** oraz **książkę/monografię naukową**. Warte uwagi są także recenzowane tomy pokonferencyjne, ale trzeba zwracać uwagę, czy spełniają kryteria narzucane przez jednostkę oraz grantodawcę. Bardzo istotny jest **proces recenzji**, ponieważ to on świadczy o wartości publikacji – jeżeli artykuł pozytywnie przechodzi proces recenzji, redakcji i ukazuje się w istotnym dla swojej dyscypliny periodyku, pozwala to ocenić wiarygodność badacza. Więcej na temat czasopism naukowych, wydawnictw i procesu recenzji piszemy w dalszej części przewodnika.

Deponowanie/archiwizacja – może być drugim etapem, po opublikowaniu tekstu, lub jedynym, jeśli zdecydujemy się zdeponować tekst niepublikowany. Najlepszym miejscem do deponowania tekstów są **repozytoria**, o których szerzej piszemy dalej, ponieważ zapewniają publikacji największe bezpieczeństwo. Archiwizować możemy wersję opublikowaną artykułu czy książki, o ile tylko wydawca wyraża na to zgodę, albo wersję sprzed publikacji. Możemy również deponować teksty nigdy niepublikowane, ale należy pamiętać, że nawet repozytorium oferujące trwały identyfikator dokumentu nie zastąpi wydawcy – **deponowanie nie jest tym samym co publikowanie**. Jeżeli więc grantodawca oczekuje publikacji, nie wystarczy, że sami umieścimy wyniki badań w repozytorium czy innym archiwum cyfrowym albo na stronie autorskiej czy nawet portalu naukowym.

1.4. Preprint i postprint

Dwa popularne w dyskursie okołonaukowym terminy są warte zapamiętania w kontekście deponowania tekstów:

- **Preprint** – dawniej nazywany manuskrytem lub rękopisem, **to niepublikowana wersja pracy, przygotowana przez autora, pozbawiona formatowania charakterystycznego dla konkretnego czasopisma czy wydawcy** (layoutu). To wersja sprzed procesu recenzji, chociaż w niektórych miejscach można spotkać definicję, w której preprint jest wersją zrecenzowaną i poprawioną, a jedynie pozbawioną layoutu. Większość wydawców trzyma się jednak pierwszego rozumienia i taki preprint autor może deponować, zawsze warto jednak upewnić się w tej kwestii.
- **Postprint** – **to finalna wersja tekstu, po recenzjach i korektach, dostosowana do wymogów konkretnego wydawcy i opublikowana**. Trzeba pamiętać, że aby zdeponować postprint w repozytorium albo na swojej stronie internetowej, musimy mieć zgodę wydawcy lub informację o licencji, która na to zezwala. Politykę wydawniczą możemy sprawdzić w bazie *Sherpa Romeo* albo *Most Wiedzy*.

Warto pamiętać o funkcjonowaniu również takich pojęć, jak **przyjęta do druku wersja manuskryptu** (ang. *author's accepted manuscript*) oraz **ostateczna wersja opublikowana** (ang. *version of record*).

Dowiedz się więcej...

- Misja Uniwersytetu Łódzkiego [PL] [ENG]
- Dane badawcze - przewodnik dla badaczy [dostęp dla pracowników UŁ] [PL] [ENG]
- Baza wiedzy pracownika [dostęp dla pracowników UŁ] [PL]
- Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego [PL] [ENG]
- Martínez A., Mammola S. (2021), *Specialized terminology reduces the number of citations of scientific papers* [ENG]
- Liśkiewicz T., Liśkiewicz G. (2014), *Wprowadzenie do efektywnego publikowania* [PL]
- Koalicja Otwartej Edukacji [PL]
- Sherpa Romeo – sprawdź politykę wydawniczą [ENG]
- Most Wiedzy – sprawdź politykę wydawniczą [PL] [ENG]
- Wpływ społeczny – nowe kryterium oceny działalności naukowej [PL]
- Nauka mówi coraz więcej. Uporządkujmy terminologię [PL]

2. Publikowanie w otwartym dostępie – jak to działa?

Model publikowania otwartego – a raczej modele, bo znamy więcej niż jeden – opiera się na szeregu zasad i praktyk umożliwiających udostępnianie wyników badań w internecie, bez ponoszenia kosztów przez odbiorcę i bez innych barier, takich jak płatne oprogramowanie niezbędne do odczytania informacji. W światowej i polskiej nauce zaczyna to być model dominujący.

Czy w praktyce otwarty dostęp (ang. *open access*) oznacza wolną naukę, nieobarczoną systemowymi ograniczeniami? A może jest to tylko kolejne narzędzie służące mierzalności nauki i ocenie naukowca? Oba te pytania są słuszne, lecz odpowiedź nie brzmi „tak” lub „nie”. Warto poznać *open access* lepiej, zwłaszcza że instytucje finansujące badania na stałe wprowadziły to pojęcie do słownika nauki.

Logo open access. Można je spotkać w wielu wariantach.

Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported

2.1. Polityka otwartości

Rosnąca popularność otwartego dostępu i stopniowe zdomowywanie się tego modelu w nauce postawiły jednostki naukowe przed koniecznością opracowania wewnętrznej, indywidualnej **polityki otwartości**. Tak definiuje ją Koalicja Otwartej Edukacji:

„Polityka otwartości to dokument regulujący kwestie związane z otwartym udostępnianiem wyników badań prowadzonych w instytucjach naukowych i/lub finansowanych przez powołane do tego agencje i fundacje. Mogą przyjmować formę rezolucji, w których instytucja zaleca udostępnianie wyników badań w modelu otwartym, bądź stanowczych mandatów, które zawierają prawne zobowiązanie pracowników lub grantobiorców do publikowania prac naukowych w otwartym dostępie. Polityki otwartości niosą za sobą szereg korzyści dla wdrażających je

instytucji: usprawniają zarządzanie wiedzą i ewaluację, ułatwiają promocję dorobku naukowego instytucji, a także przyczyniają się do większej transparentności i odpowiedzialności za działania finansowane ze środków publicznych. Coraz więcej instytucji na świecie decyduje się na wprowadzenie polityk otwartości, widząc w tym rozwiązaniu szansę na systemową zmianę komunikacji naukowej.”

Rekomendacje, a nawet *wzór polityki otwartości* opublikowało Ministerstwo Edukacji i Nauki (wówczas MNiSW). Wyraźnie wyłaniają się z niego **dwie kategorie, do których odnosi się otwarty dostęp w nauce:**

- **Publikacje naukowe** – przede wszystkim walka o otwartość toczy się w przypadku artykułów naukowych publikowanych w recenzowanych czasopismach, ale dotyczy to także monografii/książek naukowych, rozdziałów, materiałów konferencyjnych czy prac dyplomowych.
- **Dane badawcze** – surowe lub przetworzone dane, na podstawie których powstają publikacje naukowe, również są przedmiotem dyskusji wokół modelu *open access*. Szerzej pisaliśmy o tym w oddzielnym przewodniku poświęconym danym badawczym.

Instytucjonalna polityka otwartości wprost zobowiązuje członków społeczności akademickiej do udostępniania wyników swoich badań – zarówno w postaci publikacji, jak i danych badawczych – w otwartych czasopismach, wydawnictwach, a także do archiwizacji prac w repozytoriach.

2.2. Wdrażanie polityki otwartego dostępu – Uniwersytet Łódzki

Uniwersytet Łódzki nie przyjął jeszcze polityki otwartości rozumianej jako dokument regulujący kwestie dotyczące otwartego udostępniania wyników badań prowadzonych przez jednostkę. Władze uczelni zainicjowały jednak szereg działań mających na celu wprowadzenie dobrych praktyk związanych z otwartością do badań i dydaktyki.

- Ukazał się *Komunikat Rektora Uniwersytetu Łódzkiego z dnia 28.04.2020 roku* na temat wdrażania polityki otwartego dostępu na Uniwersytecie Łódzkim poprzez umożliwienie pracownikom, doktorantom i studentom UŁ deponowania prac w repozytorium instytucjonalnym zgodnie z zaleceniami MEiN (wówczas MNiSW).
- *Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego*, działające od 2012 roku, oferuje pełen dostęp do publikacji naukowych i materiałów edukacyjnych archiwizowanych przez pracowników, doktorantów i studentów UŁ.

- W 2020 roku powołany został *Pełnomocnik Rektora Uniwersytetu Łódzkiego do spraw otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych*.
- Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego podejmuje działania związane z rozpowszechnianiem wiedzy na temat otwartości w nauce: programy otwartego publikowania, szkolenia i konsultacje, cykliczne Seminarium Open Access Week (od 2010 roku) czy przewodniki takie jak ten.

2.3. Polityka otwartości w Europie – „Plan S”

Polskie instytucjonalne polityki otwartości powstają w oparciu o zalecenia i inicjatywy płynące z Unii Europejskiej. Wzór stworzony przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, wyraźnie wskazana w 2020 roku *polityka Narodowego Centrum Nauki dotycząca otwartego dostępu do publikacji*, określająca ścieżki publikacyjne, oraz *postawa Dyrektora Narodowego Centrum Badań i Rozwoju* – to efekt działań mających na celu wdrożenie założeń „Planu S”.

W 2018 roku powstała inicjatywa o nazwie **cOAlition S**. *Koalicja ta*, mająca w nazwie akronim „Open Access”, postawiła sobie za cel wprowadzenie pełnej, rzeczywistej otwartości publikacji naukowych od 2021 roku. W jej skład wchodzi liderzy największych europejskich agencji badawczych i finansujących naukę z krajów zrzeszonych w *Science Europe* (Austria, Finlandia, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Polska, Słowenia, Szwecja, Wielka Brytania, Włochy) – Polskę reprezentuje NCN – a wsparcia udziela Komisja Europejska oraz Europejska Rada ds. Badań Naukowych. Dokument zawierający plan działań cOAlition S nazywany jest „**Planem S**” – stanowi on rozwinięcie „*Amsterdam Call for Action on Open Science*” z 2016 roku. Co dokładnie znajduje się w dokumencie, można przeczytać *na stronie Koalicji*, warto jednak wiedzieć przede wszystkim, jak wygląda przedstawiona w nim idea otwartości.

Opiera się ona na **10 zasadach otwartości**:

1. Autorzy lub instytucje zachowują prawa autorskie do publikacji udostępnianych na otwartych licencjach – zalecana jest licencja Creative Commons: CC-BY (Uznanie Autorstwa) i CC-BY-SA (Uznanie Autorstwa-Na tych Samych Warunkach).
2. Przez członków Koalicji zostaną opracowane jasne kryteria i wymagania jakościowe dla czasopism, platform oraz repozytoriów otwartych.
3. Fundatorzy mają zachęcać do tworzenia czasopism i repozytoriów w modelu *open access* i do otwierania już istniejących oraz udzielać wsparcia.
4. Opłaty za publikacje otwarte będą uiszczać instytucje lub fundatorzy, nie sami badacze.
5. Fundatorzy mają wspierać różnorodność modeli biznesowych czasopism i platform otwartych, ale tych opartych na jasnych kryteriach – jeśli wymagane są opłaty za publikacje *open access*, muszą one być współmierne do świadczonych usług, jakości i wyraźnie określone. Ich finansowanie ustanie do 31 grudnia 2024 roku.
6. Jednostki naukowe (uniwersytety, ośrodki badawcze, biblioteki) powinny wdrażać polityki i strategie zapewniające przejrzystość.
7. Zasady stosuje się do wszystkich publikacji naukowych, jednak wprowadzenie modelu *open access* dla książek i rozdziałów książek potrwa dłużej – wytyczne zostaną opracowane do końca 2021 roku.
8. Fundatorzy nie popierają tzw. modelu hybrydowego publikacji, ale jeśli jest to model stosowany przejściowo, mogą udzielać wsparcia finansowego.
9. Fundatorzy powinni monitorować działania beneficjentów i reagować, jeśli nie przestrzegają oni zasad.
10. Podejmując decyzję o finansowaniu badań, fundatorzy oceniają wartość samej pracy naukowej, nie wydawcy, czasopisma (wskaźników) ani kanału publikacji (wpływów).

Zasady te stanowią dopełnienie **głównej idei „Planu S”**:

„Ze skutkiem od 2021 roku wszystkie publikacje naukowe dotyczące wyników badań finansowanych ze środków publicznych lub prywatnych przyznawanych przez krajowe, regionalne i międzynarodowe instytucje badawcze i finansujące muszą być publikowane w czasopismach o otwartym dostępie, na platformach otwartego dostępu lub deponowane natychmiast w repozytoriach w modelu open access bez embarga.”

“With effect from 2021, all scholarly publications on the results from research funded by public or private grants provided by national, regional and international research councils and funding bodies, must be published in Open Access Journals, on Open Access Platforms, or made immediately available through Open Access Repositories without embargo.”

Stworzenie „Planu S” było odpowiedzią na międzynarodową i ponadkontynentalną inicjatywę *Open Access 2020*, której cel to stopniowe wycofywanie wsparcia finansowego dla płatnych modeli wydawniczych publikacji naukowych i przejście na model *open access*.

Zmiany w podejściu liderów europejskich agencji badawczych i finansujących badania naukowe widać w programach „*Horyzont Europa*” i „*Horyzont 2020*”. Zwraca się w nich uwagę na zapewnienie otwartego dostępu do publikacji i do danych badawczych – zgodnie z zasadą „otwarte tak, jak to możliwe, zamknięte na tyle, na ile to konieczne”¹. W programie „*Horyzont Europa*” echa „Planu S” są bardzo wyraźne: wymóg udostępnienia publikacji natychmiast, bez embarga, zalecenia dotyczące licencji CC, gratyfikacja tych publikacji, które objęte są polityką otwartości, podkreślenie roli repozytoriów.

Plan strategiczny na lata 2021–2024 ogłoszony przez *SPARC Europe* stanowi dopełnienie kierunku, w jakim zmierzają instytucje i organizacje zainteresowane badaniami naukowymi: otwartość, pełen dostęp do wyników badań naukowych, komunikacja między badaczami, ośrodkami, światem biznesu i społeczeństwem. Otwarty dostęp do badań naukowych i edukacji ma się stać standardem w szkolnictwie wyższym i Nauce.

2.4. Modele otwartego publikowania

Otwarty dostęp (ang. *open access*) może być realizowany na różne sposoby. To, że czytelnicy mogą sięgnąć po dany artykuł czy książkę w wersji elektronicznej bez ponoszenia opłat, nie oznacza, że znikają wszelkie koszty ponoszone przez wydawcę. „Wyprodukowanie” numeru czasopisma naukowego czy wydanie monografii to także potrzebne środki finansowe: przygotowanie edytorskie, opłacenie miejsca w sieci, zapewnienie wynagrodzenia redaktorom i recenzentom. Jeśli wydawca nie otrzymuje zysków ze sprzedaży publikacji, koszty te muszą ponieść autorzy lub instytucje finansujące badania. Wiele czasopism naukowych korzysta z dofinansowań ministerialnych, z reklam, a inne pobierają opłaty od autorów, którzy muszą liczyć się z tym, że koszt opublikowania tekstu w czasopiśmie otwartym może być wyższy niż w czasopiśmie sprzedającym swój nakład. **Koszty publikacji** (tzw. APC, czyli ang. *article processing charge*) coraz częściej pokrywają więc instytucje zatrudniające badaczy i grantodawcy. Wyjściem z tej sytuacji są **tzw. programy publikowania otwartego**, o których piszemy szerzej w poświęconej im części przewodnika.

¹ Na temat zasad FAIR w nauce i otwartości danych badawczych – zob. *Dane badawcze. Praktyczny przewodnik dla badaczy*, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego 2021.

Jednym z mechanizmów pozwalających na zmianę obecnego modelu funkcjonowania czasopism naukowych są **umowy transformacyjne**. Umożliwiają one stopniowe rezygnowanie przez wydawców z opłat za dostęp do treści i zastępowanie ich opłatami za publikację w modelu *open access*; stąd „transformacyjność” tych umów. Mają one doprowadzić do pełnego przekształcenia czasopism naukowych w model otwarty – zgodnie z zapewnieniami *cOAlition S* powinno to nastąpić do końca 2024 roku.

Zazwyczaj, mówiąc o publikacjach naukowych, **wyróżnia się pięć podstawowych modeli otwartego dostępu**. Modele te często zazębiają się ze sobą, tworząc hybrydy albo warianty, a sam *open access* zmienia się wraz z rosnącą popularnością wśród środowiska naukowego, dlatego warto traktować te typy jako umowne i mogące ulec zmianie. W polskim dyskursie wokół publikowania otwartego określa się je mianem „dróg”.

- **Zielona droga** (ang. *Green Open Access*) – autor samodzielnie dokonuje archiwizacji swojej publikacji i udostępnia ją za darmo w internecie (samoarchiwizacja).
- **Złota droga** (ang. *Gold Open Access*) – publikacja ukazuje się od razu w otwartym dostępie, najczęściej w czasopiśmie naukowym, który przyjęło taki model publikacyjny. W tym modelu opłaty za publikację (APC) ponosi autor lub instytucja finansująca badania.
- **Diaamentowa/platynowa droga** (ang. *Diamond/Platinum Open Access*) – bywa uznawana za rodzaj złotej drogi publikowania, ale różni się od niej tym, że czasopismo nie pobiera opłat za publikację (APC). Najczęściej model ten stosują czasopisma finansowane z programów wsparcia czasopism naukowych.
- **Brązowa droga** (ang. *Bronze Open Access*) – publikacje są dostępne w internecie bez opłat, np. na stronie wydawcy, ale nie jest jasno określone, na jakich zasadach można korzystać z tych zasobów. Obecnie to bardzo często spotykany model publikowania, wiedza na temat licencji i polityk otwartości nie jest jeszcze ugruntowana.
- **Czarna droga** (ang. *Black Open Access*) – obejmuje wszelkie nielegalne sposoby udostępniania publikacji, m.in. bezpłatny dostęp do płatnych artykułów naukowych, dzielenie się linkami i kodami dostępu czy pirackie strony internetowe. Do „czarnego otwartego dostępu” zalicza się również pozyskiwanie płatnych tekstów bezpośrednio od autorów.

Poza tymi pięcioma modelami wyróżnia się jeszcze **model hybrydowy** albo **tzw. czasopisma hybrydowe** – publikują one zarówno treści w otwartym dostępie, jak i treści płatne. Najczęściej wydawca utrzymuje się z subskrypcji, ale udostępnia pojedyncze artykuły w modelu OA, a opłatę za ich publikację ponoszą autorzy lub instytucje.

Warto wiedzieć więcej przede wszystkim na temat dwóch głównych modeli publikowania w otwartym dostępie – zielonej i złotej drogi. Różnice między nimi są bardzo istotne z punktu widzenia instytucji finansujących badania naukowe.

2.4.1. Zielona droga (Green Open Access)

Zielona droga otwartego publikowania (ang. *green road*) bywa nazywana również drogą lub ścieżką otwartych repozytoriów. Stanowi ona taki model dystrybucji publikacji naukowej (lub innej formy prezentacji wyników badań), w którym autor dokonuje samodzielnej archiwizacji pracy i udostępnia ją bezpłatnie w internecie.

Co udostępniamy? Autor może zamieścić w sieci różne wersje swojej pracy – najczęściej deponowane są preprinty i postprinty artykułów naukowych, ale również „brudnopisy” tekstów.

Co możemy udostępnić? Nie każdy wydawca zezwala na udostępnienie tekstu, który został lub ma za chwilę zostać opublikowany. Zanim więc autor zamieści swoją pracę w sieci, powinien zapoznać się z polityką wydawniczą czasopisma albo zapytać o zgodę wydawcę. Niektórzy wydawcy zezwalają na udostępnianie wersji przyjętych do druku (ang. *author's accepted manuscript*), inni nawet na „otwarcie” ostatecznych wersji opublikowanych (ang. *version of record*), jeszcze inni nakładają embargo czasowe (np. rok lub pół roku po ukazaniu się wersji sprzedażowej) lub całkowicie odbierają taką możliwość, ale to niezwykle rzadkie.

Jak udostępniamy? Określenia „droga otwartych repozytoriów” pochodzi od najczęściej wybieranej ścieżki udostępnienia pracy w internecie, czyli zdeponowania jej w repozytorium. O różnych typach repozytoriów piszemy dalej, warto pamiętać jednak, że wyróżniamy repozytoria instytucjonalne, ogólne i dziedzinowe, a otwarte repozytoria można łatwo wyszukać poprzez platformę *OpenDOAR*.

Kto udostępnia? Robi to sam autor tekstu, dlatego mówimy o samoarchiwizacji lub samodeponowaniu (ang. *self-archiving*).

Zielona droga może być jedyną formą udostępnienia danej pracy w modelu *open access*, ale może także stanowić uzupełnienie złotej albo platynowej drogi publikowania.

2.4.2. Złota droga (Gold Open Access)

Złoty model publikowania, obok platynowego/diamentowego, jest uważany za najlepszą i najbezpieczniejszą formę otwierania publikacji. Publikacje w ramach tego modelu są dostępne dla wszystkich bez opłat od razu w momencie opublikowania, a zasady korzystania z nich opierają się na jasnej polityce wydawniczej. Niekiedy publiczne udostępnienie publikacji jest przesunięte w czasie i mówimy wówczas o „opóźnionym otwartym dostępie” (ang. *delayed OA*), na który musimy uważać w przypadku publikacji w ramach grantów (np. NCN w konkursie „OPUS 21” nie zezwala na żadne embargo czasowe).

Co udostępniamy? W przypadku złotej drogi najczęściej mamy do czynienia z już zrecenzowanymi, zredagowanymi i opublikowanymi artykułami naukowymi, rzadziej z publikacjami w formie książkowej.

Co możemy udostępnić? Reguły dostępu do publikacji określa przejrzysta polityka wydawnicza danego czasopisma. Artykuły zwykle są dostępne na otwartych licencjach lub zgodnie z prawem autorskim. Politykę czasopisma można sprawdzić w *Sherpa Romeo*.

Jak udostępniamy? Najczęściej na złotej drodze spotykamy recenzowane czasopisma naukowe o zasięgu międzynarodowym. Publikacja w nich jest na pewno prestiżowa, ale koszty (APC) ponosi autor lub instytucja, a bywają one naprawdę wysokie: wynoszą od kilkuset dolarów lub euro do kilku tysięcy. Stąd wspomniane już programy publikowania otwartego czy umowy transformacyjne i model hybrydowy. W złotym modelu publikacje najczęściej są dostępne na stronie danego wydawcy lub/oraz na platformach przeznaczonych do publikowania otwartego. Czasopisma otwarte, zweryfikowane od względem przejrzystości polityki wydawniczej, można znaleźć na platformie *DOAJ*.

Kto udostępnia? Decydując się na publikację w czasopiśmie realizującym złoty model publikowania, zdejmujemy z siebie odpowiedzialność za udostępnienie pracy – zajmuje się tym wydawca. Jeżeli chcemy zamieścić tekst również w repozytorium lub na swojej stronie autorskiej czy w portalu naukowym, możemy to zrobić – zawsze należy jednak zapytać o zgodę wydawcę lub sprawdzić licencję.

Ideałem wśród modeli otwartego publikowania wydaje się droga diamentowa/platynowa (*open access* bez opłat za publikację), jednak obecnie jest jeszcze rzadko spotykanym rozwiązaniem – opiera się bowiem albo o finansowanie instytucjonalne, albo o pracę wolontariuszy, która niekiedy kojarzy się z niską jakością czasopisma, jak zauważa Magdalena Szuflita-Żurawska. Autorzy zwykle muszą wybierać

między drogą złotą i zieloną. Richard Poynder, brytyjski dziennikarz i specjalista od komunikacji naukowej i otwartego dostępu, stwierdza:

„Spór pomiędzy złotą i zieloną drogą może w krótkiej perspektywie narastać, jednak – o ile nic istotnego się nie zmieni – zielona droga OD będzie stopniowo spychana na margines. Zielone mandaty bez wątpienia będą nadal przyjmowane, ale – jak wcześniej zauważyłem – te oczekiwania mogą być spełniane także z wykorzystaniem rozwiązań właściwych złotej drodze OD. Dopóki środki finansowe na złotą drogę będą rosły, dopóty będę się spodziewał, że to ona będzie domyślnym rozwiązaniem.”

2.5. Korzyści płynące z modelu OA

Niemal na każdym kroku badacze są przekonywani o korzyściach, jakie płyną z udostępniania publikacji w modelu otwartym. Wciąż istnieje jednak potrzeba poszerzania wiedzy na ten temat i walki z postrzeganiem czegoś, co jest dostępne za darmo, jako gorszej jakości produktu/usługi czy w tym przypadku – nauki. Czasopismo publikujące w modelu diamentowym może zachowywać wszelkie standardy jakości, choć nie pobiera opłat od autorów. Jak to możliwe? *Open access* staje się wiodącym sposobem na komunikację naukową, w związku z czym agencje finansujące badania przeznaczają na ten model coraz więcej środków i oferują różnego rodzaju wsparcie – w postaci bezpłatnych repozytoriów czy platform oraz narzędzi ułatwiających pracę badaczom i redaktorom. Dziś otwarty dostęp i wolne licencje nie kojarzą się już z wolontariatem ani niską jakością zasobów.

Korzyści dla badaczy

- Bezpłatny dostęp do wyników badań naukowych z całego świata natychmiast po ich opublikowaniu.
- Szybkie dzielenie się wynikami własnych badań z naukowcami z kraju i zagranicy.
- Łatwa komunikacja naukowa – większa i szybsza informacja zwrotna, możliwość weryfikacji wyników.
- Rozwój własnych badań w oparciu o dostępne zasoby.
- Zwiększenie liczby cytowań i wskaźników, którymi mierzy się dziś naukę. Udostępniając swoje publikacje w sieci, zwiększamy ich widoczność dla wyszukiwarek naukowych i innych narzędzi, a tym samym – dla innych badaczy.
- Możliwość wykorzystania tak dostępnych publikacji do stworzenia cyfrowego CV, które będzie zawsze dostępne i przejrzyste.

- Wzrost wpływu społecznego nauki – publikacje dostępne w internecie są importowane także do baz komercyjnych, z wyników badań mogą korzystać przedsiębiorcy, ale i artyści, nauczyciele czy wszystkie osoby zainteresowane nauką.
- Przejrzystość badań naukowych – w świecie *open access* o wiele trudniej o plagiat.
- Spełnienie oczekiwań grantodawców, którzy coraz częściej warunkują przyznanie środków właśnie publikacjami w modelu otwartym.
- Zapewnienie publikacjom bezpieczeństwa dzięki archiwizacji w repozytoriach.
- Bezpłatna promocja – również promocja jednostki zatrudniającej, co przekłada się na ocenę pracownika.

Korzyści dla instytucji

- Wzrost widoczności publikacji pracowników przekłada się na wzrost prestiżu jednostki zatrudniającej.
- Ułatwienie realizacji zadań administracyjnych, np. sprawozdań z publikacji wyników badań naukowych czy weryfikacji dorobku zatrudnianych osób.
- Ułatwienie przeprowadzania ewaluacji pracowników naukowych.
- Wsparcie dla dydaktyki – otwarte zasoby można wykorzystać, organizując zajęcia czy szkolenia dla studentów.
- Lepsza jakość kształcenia dzięki lepszej jakości pracom dyplomowym – dostępne w modelu otwartym wysokiej jakości publikacje naukowe mogą być z powodzeniem wykorzystywane przez studentów i doktorantów do poprawy jakości własnych prac.
- Promocja uczelni bez dodatkowych nakładów finansowych.
- Ułatwienie monitorowania badań z interesujących instytucję dyscyplin.
- Oszczędności finansowe: na reklamie i promocji uczelni, na archiwizacji prac, na opłatach za zapewnienie pracownikom dostępu do płatnych zasobów, na dokształcaniu kadry.

Badacze chcący publikować w modelu *open access* mogą liczyć na coraz lepsze wsparcie ze strony swoich jednostek – władze uczelni i liderzy agencji finansujących badania zaczynają widzieć w otwartości ogromny potencjał i gratyfikują udział w jej rozwoju.

W dalszej części przewodnika omawiamy dobre praktyki związane z przygotowaniem tekstu do publikacji w modelu otwartym oraz przedstawiamy sposoby na znalezienie najlepszego miejsca do opublikowania i zdeponowania pracy naukowej.

Dowiedz się więcej...

- Polityka NCN dotycząca otwartego dostępu do publikacji (2020) [PL]
- Polityka otwartości w programie Horyzont Europa [PL]
- Programy publikowania otwartego w ramach podpisanych licencji lub umów przez Uniwersytet Łódzki [PL]
- Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego [PL] [ENG]
- Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego [PL] [ENG]
- Piwowar H, Priem J, Larivière V, Alperin JP, Matthias L, Norlander B, Farley A, West J, Haustein S. (2018), *The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles*. [ENG]
- Kulczycki, E., Korytkowski, P. (2020). *Otwarta nauka w świetle Polskiej Bibliografii Naukowej*. DOI: 10.6084/m9.figshare.12204287 [PL]
- Blog Jeffreya Bealla [ENG]
- Blog Emanuela Kulczyckiego [PL]
- Słownik pojęć z zakresu Open Access – AGH [PL]
- Publikacje o otwartości – KOED [PL] [ENG]
- SPARC Europe's strategic plan 2021–2024 [ENG] [FR] [ESP]
- Raport na temat umów transformacyjnych [PL]
- Transformative Agreements: Overview, Case Studies, and Legal Analysis [ENG]
- Brainard J., *California universities and Elsevier make up, ink big open-access deal* [ENG]
- Materiały na temat otwartego dostępu - MEiN [PL]
- Raport: Polityki otwartości w Polsce – KOED [PL]
- Swan A., *Policy guidelines for the development and promotion of open access, UNESCO Digital Library* [ENG]
- Noorden, R. van, *Do you obey public-access mandates? Google Scholar is watching* [ENG]
- Kto przyjął Plan S? [PL]
- Szuflińska-Żurawska M. (2018), *Międzynarodowy Tydzień Otwartego Dostępu* [PL]

3. Jak przygotować publikację, by była widoczna?

Korzyści płynące z publikowania modelu *open access* w dużej mierze uzależnione są od widoczności naszej publikacji. O ile grantodawcy wystarczy fakt, że artykuł czy monografia ukazała się we właściwym czasopiśmie, to dla rozpowszechniania informacji o niej i budowania wizerunku swojego i swojej jednostki musimy – jako autorzy – podjąć więcej działań. Warto to robić, ponieważ uczelnie doceniają widoczność publikacji naukowych – od nich również oczekuje się podnoszenia prestiżu i poprawiania wyników w różnych rankingach, takich jak tzw. lista szanghajska, czyli *ARWU*, *The World University Rankings*, rankingach *US News* czy *QS*. Metodologia wszystkich tych list opiera się w dużym stopniu na widoczności badań.

Strona *Koalicji Otwartej Edukacji* (KOED) oraz *OpenJournalSystems.com* to otwarte i wiarygodne miejsca w sieci, gdzie możemy znaleźć podpowiedzi, jak przygotować publikację naukową, by była widoczna zarówno dla żywego czytelnika, jak i dla automatów, np. wyszukiwarek czy baz indeksujących. Najważniejsze spośród tych rekomendacji warto wziąć pod uwagę:

- publikować w modelu otwartym;
- opatrywać publikacje licencją – pomoże to innym stwierdzić, na jakich zasadach mogą korzystać z naszej pracy;
- archiwizować publikacje i dane badawcze w repozytorium;
- stosować identyfikatory – dla publikacji trwałe identyfikatory (*DOI*, *handle* itp.), a dla badacza *ORCID ID*;
- zapoznawać się z poradnikami dotyczącymi prawa autorskiego – warto znać swoje prawa i obowiązki, np. wobec wydawcy czy pracodawcy;
- nie zapominać o kosztach publikowania otwartego w kosztorysach grantów (wiele agencji finansujących badania pokrywa koszty takiej publikacji!);
- poświęcić czas na założenie profilu cytowań w Google Scholar;
- spróbować autopromocji – informować o swoim dorobku naukowym, np. na Twitterze czy naukowych serwisach społecznościowych;
- korzystać ze wsparcia pracowników bibliotek akademickich w kwestiach związanych z otwartym publikowaniem.

3.1. Wyszukiwarki naukowe – odnajdź się (w nich)

Pierwszym miejscem, do którego zagląda dziś badacz poszukujący informacji albo prac na dany temat – poza wyszukiwarkami tradycyjnymi – są **wyszukiwarki naukowe i specjalistyczne** oraz **bazy danych**. Muszą to przyznać nawet bibliotekarze, choć wielu z nich wolałoby, żeby takim miejscem wciąż była biblioteka albo katalog zbiorów. Biblioteki naukowe doskonale zdają sobie sprawę z konieczności poszerzania zakresu usług i wielu naukowców z powodzeniem korzysta z pomocy bibliotekarzy w przeszukiwaniu e-zasobów. Warto wiedzieć, z jakich narzędzi możemy korzystać sami i gdzie zacząć poszukiwania.

- *Google Scholar* – najpopularniejsza spośród wyszukiwarek naukowych należąca do firmy Google. Indeksuje literaturę naukową, w tym artykuły z recenzowanych czasopism naukowych, monografie, książki, ale i abstrakty tekstów czy zasoby repozytoriów. Wyszukiwarka ta, choć przeszukuje teksty ze wszystkich dyscyplin, jest ważna przede wszystkim dla reprezentantów nauk humanistycznych i społecznych, co wynika ze słabszego indeksowania takich prac w innych miejscach. Emanuel Kulczycki, znany wielu naukowcom specjalista od ewaluacji i komunikacji naukowej, udostępnił otwarty poradnik *Jak dodać prace do Google Scholar i zwiększyć liczbę cytowań oraz indeks Hirscha* (2013). Dostęp do wyników wyszukiwania jest bezpłatny, ale indeksowane są zarówno treści w modelu *open access*, jak i płatne.
- *BASE* – czyli Bielefeld Academic Search Engine, pozwala na przeszukiwanie zasobów repozytoriów, czasopism naukowych czy zbiorów cyfrowych korzystających z interfejsu OAI i OAI-PMH. Jak deklaruje właściciel wyszukiwarki, otrzymujemy dostęp do około 60% pełnych tekstów (*open access*). Bazę obsługuje Universität Bielefeld, a konkretnie biblioteka uniwersytecka.
- *DOI* – wyszukiwarka służąca do wyszukiwania zasobów opatrzonych trwałym identyfikatorem cyfrowym DOI. Należy do międzynarodowej fundacji zrzeszającej grupy wydawnicze, czasopisma i instytuty badawcze.
- *SweetSearch* – choć przedstawia się jako wyszukiwarka dla studentów, służy również badaczom jako swego rodzaju „sito” dla wyszukiwań Google: pokazuje wyniki tylko spośród treści zweryfikowanych, znajdujących się na tzw. białej liście. Wyszukiwarką zarządza Dulcinea Media.
- *Fidkar* – to sygnowana przez Bibliotekę Narodową multiwyszukiwarka dla komputerowych baz bibliotecznych.
- *Microsoft Academic* – bezpłatna wyszukiwarka publikacji naukowych wykorzystująca technologię wyszukiwania semantycznego. Jest kontynuacją zamkniętego projektu Microsoft Academic Search. Należy do firmy Microsoft i stanowi konkurencję dla Google Scholar oraz płatnych baz danych, takich jak Scopus czy Web of Science.

- *SciCentral* – przeszukuje zasoby przede wszystkim z nauk medycznych, ścisłych i technicznych, wybierając tylko te, które dostępne są w modelu otwartym w przeważającej części.
- *Scopus* – to bibliograficzno-abstraktowa wielodyscyplinowa baza danych należąca do grupy wydawniczej Elsevier. Obejmuje literaturę naukową ze wszystkich dyscyplin, jednak najsilniej reprezentowane są tam nauki medyczne, techniczne i ścisłe, a także społeczne. Dostęp do bazy jest płatny, jednak badacze mogą korzystać z dostępu poprzez swoją instytucję, w przypadku Uniwersytetu Łódzkiego przez Bibliotekę UŁ. Elsevier oferuje liczne szkolenia i *tutoriale* prezentujące działanie Scopusu.
- *Web of Science Core Collection* – jest pakietem baz danych oferowanych przez firmę Clarivate Analytics. Podobnie jak w przypadku bazy Scopus, korpus indeksowanych tekstów i danych obejmuje przede wszystkim nauki ścisłe, medyczne i techniczne, ale znajdziemy tam wszystkie dyscypliny. Dostęp do bazy jest płatny, jednak badacze mogą korzystać z dostępu poprzez swoją instytucję, w przypadku Uniwersytetu Łódzkiego przez Bibliotekę UŁ.

Wymienione wyszukiwarki i bazy danych to tylko wybrane spośród wielu innych źródeł, a inne można znaleźć m.in. na stronie Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Pracownicy Oddziału Informacji Naukowej i Analiz Bibliometrycznych Biblioteki UŁ prowadzą **szkolenia z zakresu korzystania z tego rodzaju narzędzi** – informacje o bieżących szkoleniach dostępne są *na stronie*, a dodatkowych informacji można zasięgnąć, pisząc na: bibliometria@lib.uni.lodz.pl.

Przygotowując publikację naukową, warto pamiętać o tym, by była „znajdywalna” – dla ludzi, ale przede wszystkim dla maszyn, które pośredniczą w całym procesie. *Academic Search Engine Optimization* (ASEO – skojarzenia z SEO jak najbardziej prawidłowe) daje nam **zestaw wskazówek pomagających zoptymalizować pracę dla wyników wyszukiwarek naukowych**:

- **nadawanie odpowiednich tytułów** – warto zadbać o to, by w tytule znajdował się kluczowy dla nas termin, ponieważ to tytuły są najwyżej indeksowane;
- **prawidłowe redagowanie abstraktów** (na ten temat piszemy w dalszej części przewodnika);
- **dobieranie słów kluczowych** (ang. *keywords*) – powinny pojawiać w tytule, w abstrakcie i w tekście, warto pamiętać o synonimach;
- **przypisy i bibliografia** powinny być sporządzone według uniwersalnych wytycznych, można skorzystać z menedżerów bibliografii (o nich również piszemy dalej);

- **wielkość pliku (najczęściej PDF) nie powinna przekraczać 5MB** – mniejszy rozmiar pliku poprawia indeksowanie;
- **metadane pliku warto uzupełniać dokładnie**, podając dane autora i tytuł oraz określając tematykę i zawartość;
- **plik z publikacją należy starannie nazwać** – najlepiej zawrzeć w nazwie nazwisko autora, tytuł i rok publikacji, bez znaków diakrytycznych i odstępów;
- **należy zachować format tekstowy pliku** – wyszukiwarki muszą mieć możliwość przeszukiwania treści;
- **rozpowszechnianie informacji** – warto poświęcić czas na autopromocję w mediach i portalach społecznościowych.

3.2. Wskaźniki bibliometryczne – zmierz się (z nimi)

Pojawienie się w dyskursie akademickim wskaźników bibliometrycznych do dziś budzi grozę w środowisku naukowym. Jak określić w liczbach wartość artykułu naukowego? Czy wartościowa jest publikacja cytowana dziesięć razy, sto razy czy dopiero pięćset? A jeśli praca jest cytowana w sposób negatywny – polemicznie, krytycznie? „Mierzalność” nauki i naukowców wywołuje wiele kontrowersji, jednak niezależnie od naszego nastawienia powinniśmy zdawać sobie sprawę z istnienia takich wskaźników i ich znaczenia dla badaczy.

Impact Factor (IF)

Journal Impact Factor, czyli tzw. współczynnik wpływu, jest wskaźnikiem oceny czasopism naukowych, najbardziej rozpoznawalnym w międzynarodowym środowisku naukowym. Jego określaniem zajmuje się właściciel baz Web of Science (dawniej korporacja Thomson Reuters, dziś Clarivate Analytics). Wskaźnik ten pokazuje, jaka była częstotliwość cytowania publikacji z danego czasopisma na przestrzeni roku. Wyniki przedstawia **Journal Citation Reports** – ranking cytawalności czasopism prowadzonych przez firmę Clarivate Analytics na platformie Web of Science.

Wskaźnik IF oblicza się, dzieląc liczbę cytowań artykułów z dwóch poprzednich lat przez zsumowaną liczbę artykułów z danego czasopisma z dwóch poprzednich lat. Zakładając, że czasopismo w 2018 roku opublikowało 40 artykułów, a w 2019 roku 55 artykułów, natomiast w 2020 roku artykuły te zostały zacytowane 112 razy, *impact factor* czasopisma w roku 2020 wyniesie 112 dzielone na 95, czyli ~1,1789. Uzyskana w ten sposób wartość jest obowiązująca dla danego czasopisma aż do opublikowania nowego corocznego raportu, który ukazuje się w połowie roku.

Opieranie się na wskaźniku *impact factor* przy ocenie czasopism naukowych budzi wątpliwości przede wszystkim z powodu różnic między dyscyplinami widocznych także w periodykach naukowych oraz sposobie i częstotliwości cytowania artykułów. O wiele częściej cytowane są teksty z zakresu nauk medycznych niż technicznych, a jeszcze rzadziej publikacje z nauk humanistycznych, co nie świadczy o gorszej jakości publikacji, a jedynie o ich wpływie.

CiteScore (Scopus)

CiteScore jest wskaźnikiem bibliometrycznym służącym do przedstawiania cytawalności czasopism i pozostałych wydawnictw ciągłych. Łączy się z bazą Scopus, należącą do grupy wydawniczej Elsevier, a oblicza się go od 2016 roku, przy czym w 2019 roku nastąpiła poważna zmiana metodologii – zamiast trzech lat, bierze się pod uwagę cztery. CiteScore za dany rok można obliczyć, dzieląc liczbę cytowań z ostatnich czterech lat (włącznie z rokiem, dla którego obliczamy) przez liczbę tych publikacji. Wynik wyliczeń publikowany jest co roku, najczęściej w połowie roku następnego. W międzyczasie możemy śledzić cytawalność dzięki wskaźnikowi CiteScore Tracker. Cytawalność czasopisma zmierzoną za pomocą CiteScore sprawdzimy *na stronie bazy Scopus*, na liście czasopism indeksowanych w bazie.

Wskaźnik ten nie powinien być wykorzystywany do porównywania czasopism z różnych dyscyplin – jest nieznormalizowany, nie uwzględnia częstotliwości publikowania ani różnic między dyscyplinami w średniej liczbie cytowanych publikacji.

Indeks Hirscha (h-index)

Indeks Hirscha to współczynnik określający liczbę publikacji danego autora, która uzyskała co najmniej *h* cytowań. Pomysłodawcą tego wskaźnika jest Jorge E. Hirsch, fizyk z Uniwersytetu Kalifornijskiego – swój *h-index* ogłosił w opublikowanym w 2005 roku *artykule* *An index to quantify an individual's scientific research output*. Dziś indeks Hirscha jest liczony przez bazy danych indeksujące czasopisma naukowe; można go wyznaczyć samodzielnie, znając liczbę cytowań danego autora, ale jest to pracochłonne. Na swoim blogu Emanuel Kulczycki wskazuje na *sześć sposobów* sprawdzenia tego wskaźnika.

Jeśli *h-index* autora wynosi 10 oznacza to, że ma on na swoim koncie 10 publikacji cytowanych co najmniej 10 razy. Jeśli wynosi 3, oznacza to, że ma 3 publikacje cytowane co najmniej 3 razy. Pod uwagę bierzemy więc liczbę publikacji, ale także ich popularność (utożsamianą tutaj z jakością, co oczywiście można

podawać w wątpliwość). Problematyczne okazuje się wyliczenie indeksu H choćby dla humanistów słabiej widocznych w bazach danych, a jedna genialna praca, choćby przyniosła autorowi Nagrodę Nobla, nie wystarczy, by mieć wysoki *h-index* – wokół mierzenia za pomocą tego wskaźnika dorobku naukowców toczyło się wiele dyskusji.

Inne wskaźniki

Oprócz tych najgłośniejszych w środowisku naukowym wskaźników bibliometrycznych² występują jeszcze inne, najczęściej związane z konkretnymi bazami danych. **Scimago Journal Rank (SJR)** określa poziom prestiżu danego czasopisma, przy uwzględnieniu tematycznego związku czasopisma z cytującym je źródłem (Scopus). **Source Normalized Impact per Paper (SNIP)** pozwala określić cytowalność czasopisma w konkretnym obszarze wiedzy, zarazem jest to parametr znormalizowany i dzięki niemu można porównywać czasopisma z różnych dziedzin (Scopus). **Index Copernicus Value (ICV)** to polski wskaźnik, który mierzy cytowalność czasopism i pozwala przewidzieć wzrost cytowalności na kolejne lata, a wyniki można sprawdzić w rankingu ICI Journals Master List (Index Copernicus).

W ostatnich latach widoczność prac naukowych zaczyna być postrzegana również jako ich popularność w znaczeniu komunikacyjnym – tzw. *alternatywne wskaźniki bibliometryczne* (ang. *altmetrics*) nie biorą już pod uwagę cytowań jednych publikacji naukowych w innych publikacjach naukowych, ale „mówienie o publikacjach”.

² Więcej na temat poprawiania widoczności w bazach Scopus i Web of Science pracownicy Uniwersytetu Łódzkiego mogą przeczytać w poradniku zamieszczonym w Bazie wiedzy pracownika.

3.3. Zarządzanie bibliografią – opanuj chaos

Ujednolicenie systemu przypisów i sposobu sporządzania bibliografii jest jednym z najważniejszych postulatów wszystkich organizacji działających na rzecz widoczności nauki i otwartego dostępu. Wydaje się, że wzorzec cytowania czerpany z „Pamiętnika Literackiego” nie ma szans sprawdzić się w cyfrowym świecie i badacze powinni umieć dostosować się do metod, które zaczynają dominować, jeśli zależy im na byciu czytanimi przez innych – w kraju i poza granicami Polski.

Wiodące style bibliograficzne, takie jak *APA* (American Psychological Association), *MLA* (Modern Language Association of America) czy *Chicago* (The Chicago Manual of Style), spotykamy w wymaganiach najistotniejszych czasopism naukowych i wydawnictw, jednak stylów cytowania znamy tysiące... W celu ułatwienia pracy badaczom i umożliwienia szybkiego dopasowywania tekstów do tych najistotniejszych stylów rozwinęła się cała gama narzędzi, które można umieścić pod wspólnym szyldem: **zarządzanie bibliografią**. Powstały **menedżery bibliografii** (ang. *reference management software*) oraz **menedżery cytowań** (ang. *citation management software*), coraz częściej łączone w jednym narzędziu.

W sieci możemy znaleźć co najmniej kilkanaście różnych menedżerów, przede wszystkim warto znać te najpopularniejsze:

- *Mendeley* – narzędzie od grupy wydawniczej Elsevier, bezpłatny program do zarządzania bibliografią, a przy okazji portal społecznościowy dla naukowców i repozytorium danych. W tym menedżerze można przechowywać swoje publikacje i dane badawcze, sporządzać bibliografię załącznikową, komentować publikacje i dzielić się nimi, zakładać grupy, zarządzać dokumentami online i offline. Obecnie dostępna jest również wersja na urządzenia mobilne. Najważniejsze funkcje opisuje [artykuł Justyny Zawady](#), wiele wskazówek można znaleźć [na stronie Mendeleya](#).
- *Zotero* – menedżer ten pozwala wyszukiwać informacje w sieci, organizować badania (tworzyć kolekcje, oznaczać je słowami kluczowymi, zapisywać i grupować wyniki wyszukiwania), dopasowywać system cytowania do aż 9 tysięcy różnych stylów, współpracować z innymi badaczami i tworzyć wspólne dokumenty. Jest to oprogramowanie bezpłatne od organizacji non-profit Digital Scholarship. Istotne informacje dla polskich użytkowników Zotero można znaleźć [na stronie](#).
- *EndNote* – płatne narzędzie służące do zarządzania bibliografią (tworzenie bibliografii załącznikowej, gromadzenie informacji bibliograficznych i pełnych tekstów – opisy bibliograficzne można wprowadzać ręcznie albo pobierać z baz danych). EndNote należy do Clarivate Analytics, właściciela

grupy Web of Science, i aby z niego korzystać, trzeba być zalogowanym – dostęp dla pracowników Uniwersytetu Łódzkiego jest możliwy poprzez *stronę* Biblioteki UŁ.

- *Citavi* – menedżer bibliografii pozwalający na przeszukiwanie baz danych i katalogów bibliotek, zapisywanie informacji (także stron internetowych w postaci plików PDF), komentowanie i sporządzanie notatek do plików, kategoryzowanie, współpracę oraz oczywiście – pisanie tekstów naukowych z wybranymi stylami cytowania i bibliografią. Citavi Free jest bezpłatnym oprogramowaniem dostarczonym przez Swiss Academic Software GmbH. W obsłudze pomoże *podręcznik użytkownika*.

Zestawienie tych i innych menedżerów bibliografii znajdziemy w *Wikipedii*, porównywał je też *Emanuel Kulczycki*, jednak wszystkie działają na podobnych zasadach i dają badaczom **określone korzyści**: stworzenie własnego zbioru danych bibliograficznych i zarządzanie nim, pobieranie rekordów z katalogów bibliotek i wyszukiwarek internetowych, szybkie i łatwe dopasowywanie się do stylu cytowań wskazanego przez wydawcę, unikanie błędów i niekonsekwencji zapisu bibliograficznego, możliwość zapisywania swoich ustawień i współpracy z innymi badaczami.

3.4. Abstrakt – wydobądź esencję

Wielu badaczy mylnie utożsamia abstrakt (ang. *abstract*) z tradycyjnym streszczeniem tekstu. Warto pamiętać, że nie są to takie same formy prezentacji treści – to istotne zwłaszcza dziś, gdy publikacje naukowe muszą być widoczne nie tylko dla „żywego” czytelnika, ale i dla baz danych indeksujących czasopisma naukowe czy dla wyszukiwarek internetowych. Wiedząc już o istnieniu ASEO, zdajemy sobie sprawę z konieczności dostosowywania metadanych każdego artykułu naukowego do oczekiwań i ludzi, i maszyn.

Wiele redakcji czasopism czy wydawców jasno określa swoje oczekiwania – wymagają abstraktu określonej długości, przygotowanego według wytycznych. Jeżeli jednak nie mamy takich wskazówek redakcyjnych, możemy sięgnąć po standardowe reguły sporządzania abstraktów. Jedne z najczęściej spotykanych otrzymujemy od American Psychological Association (*APA*). Wskazówki, jak przygotować abstrakt zgodny z zaleceniami APA, zamieściliśmy w oddzielnym pliku PDF dostępnym na stronie Biblioteki UŁ i w Bazie wiedzy pracownika.

3.5. Identyfikatory naukowca – daj się (roz)poznać

Postępujące umiędzynarodowianie nauki sprawia, że badacze potrzebują dodatkowej identyfikacji w cyfrowym świecie – imię, nazwisko i afiliacja bywają niewystarczające, zwłaszcza że nie przestrzega się poprawnych zapisów afiliacji, a znaki diakrytyczne i alfabety inne niż łaciński nie zawsze działają. Takich identyfikatorów – numerycznych, w postaci linków czy kodów – można mieć wiele, ale od niedawna rekomendowany jest ORCID ID.

ORCID ID, czyli Open Researcher and Contributor ID, to unikalny 16-cyfrowy identyfikator chroniący tożsamość naukową badacza. Umożliwia powiązanie w jednym rekordzie wielu publikacji, wskazanie aktualnych i archiwalnych miejsc zatrudnienia oraz organizacji, do których należy dana osoba, przedstawienie ścieżki edukacji. Pozwala chronić naukowca przed wątpliwościami dotyczącymi autorstwa jego prac – zmiana nazwiska, błędy w nazwisku, różne formy zapisu (inicjały, drugie imię). Z takiego cyfrowego CV może korzystać sam naukowiec, jak z wizytówki, ale posługują się nim wydawnictwa oraz redakcje czasopism. Wiele instytucji, w tym Uniwersytet Łódzki, wymaga od zatrudnionych naukowców posiadania identyfikatora ORCID.

Format numeru: 0000-0000-0000-0000.

Strona rejestracji i logowania (bezpłatnie): <https://orcid.org/signin>.

ORCID ID można powiązać z innymi identyfikatorami naukowca, takimi jak *Author ID* (identyfikator konta w bazie Scopus) czy *ResearcherID* (por. Publons; identyfikator konta w bazach Web of Science). Dla zalogowanych w Portalu Pracowniczym pracowników Uniwersytetu Łódzkiego dostępny jest *Poradnik naukowca: Scopus i Web of Science*, w którym można sprawdzić, w jaki sposób łączyć swoje identyfikatory i agregować publikacje. Z ORCID-em możemy powiązać także swoje publikacje zdeponowane w Repozytorium UŁ.

Dowiedz się więcej...

- Martínez A., Mammola S. (2021), *Specialized terminology reduces the number of citations of scientific papers* [ENG]
- Hirsch J.E. (2005), *An index to quantify an individual's scientific research output* [ENG]
- *Poradnik naukowca: Scopus i Web of Science* [dostęp dla pracowników UŁ] [PL] [ENG]
- Zawada J. (2018), *Efektywne zarządzanie bibliografią – poradnik użytkownika Mendeley* [PL]
- *Przydatne narzędzia i oprogramowanie – UŁ* [PL] [ENG]
- Jöran Beel, Bela Gipp, Erik Eilde (2010), *Academic Search Engine Optimization (aseo): optimizing scholarly literature for google scholar & co.* [ENG]
- Kulczycki E. (2013). *Jak dodać prace do Google Scholar i zwiększyć liczbę cytowań oraz indeks Hirscha* *Poradnik dla początkujących* [PL]
- Kulczycki E., *Zarządzanie bibliografią i cytowaniami* [PL]
- *ORCID ID: Benefits for Researchers* [ENG]
- Mikołajuk L. (2015), *Repozytorium instytucjonalne jako istotny element promocji nauki* [PL]
- Górniewicz J. (2018), *Ocena parametryczna jednostek naukowych w Polsce w roku 2017 w obszarze nauk humanistycznych i społecznych prowadzących badania naukowe i kształcenie akademickie w zakresie pedagogiki* [PL]
- *Who's talking about your research?* [ENG]

4. Gdzie warto publikować?

Publikacja wyników badań w odpowiednim miejscu to gwarancja bezpieczeństwa – zarówno jeśli mamy na myśli wizerunek naukowca, jak i ocenę pracownika jednostki naukowej czy bezpieczeństwo naszych danych jako takie. Ocenie podlegają bowiem nie tylko publikacje, ale także **wydawnictwa naukowe i czasopisma naukowe**, czyli dwie podstawowe możliwości publikacyjne.

Artykuły w recenzowanych czasopismach naukowych są najbardziej prestiżową i najwyżej cenioną ścieżką publikacyjną. Warto jednak brać pod uwagę specyfikę dyscypliny, jaką się zajmujemy – w przypadku nauk humanistycznych i społecznych wysoko cenione są również monografie naukowe publikowane u sprawdzonych wydawców. W wyborze miejsca dla swojej publikacji należy kierować się przede wszystkim kryterium zaufania ze strony środowiska naukowego, a świadczą o nim m.in. obecność na listach ministerialnych, indeksowanie w bazach danych i wysoka cytowalność. Ważne są również: polityka wydawnicza, jasne zasady etyki publikacyjnej, procedura recenzowania, możliwość wybrania modelu *open access*.

Ministerstwo Edukacji i Nauki (dawniej MNiSW) publikuje tzw. *listy czasopism punktowanych*, a od niedawna także listy *wydawnictw punktowanych* i *konferencji punktowanych*. Każdy badacz powinien zdawać sobie sprawę z ich istnienia i zachodzących w nich zmian, ponieważ stanowią podstawę oceny dorobku naukowego w większości jednostek naukowych w Polsce.

4.1. Wydawnictwa naukowe

Większość wiodących ośrodków naukowych ma własne wydawnictwa lub współpracuje z określonym wydawcą i to najczęściej jego nakładem ukazują się publikacje pracowników danej jednostki – mogą to być zarówno monografie i książki naukowe, podręczniki, słowniki, encyklopedie, skrypty, jak i wydawnictwa ciągłe, najczęściej recenzowane czasopisma naukowe. Wydawnictwa mogą być także niezwiązane z żadnym ośrodkiem i łączyć wydawanie publikacji naukowych, edycji krytycznych czy książek popularnonaukowych z inną działalnością. Do najbardziej znanych polskich wydawnictw, w których ukazują się publikacje naukowe, należą m.in. grupa PWN, Wydawnictwo Ossolineum, Scholar czy C.H. Beck.

Wielu wydawców stosuje model hybrydowy – część publikacji ukazuje się w otwartym dostępie, część w ofercie płatnej, a częstą praktyką jest uwalnianie publikacji po roku czy innym okresie embargo. Zanim badacz zdecyduje się, jakiemu wydawcy powierzyć publikację wyników swoich badań, powinien zapoznać

się nie tylko z kosztami całego przedsięwzięcia, ale przede wszystkim z polityką wydawniczą. Najczęściej jest ona dostępna bezpośrednio na stronie wydawcy; istnieją jednak miejsca, w których łatwo możemy sprawdzić, czy wydawca publikuje w modelu *open access* i czy zakłada embargo. Sprawdzonym źródłem takiej wiedzy jest *Sherpa Romeo* – serwis, w którym znajdziemy większość liczących się wydawnictw naukowych i czasopism (głównie zagranicznych, ale coraz więcej polskich) z opisem lub odnośnikiem do polityki wydawniczej. Rozwijającym się polskim serwisem prezentującym podobne informacje jest *Most Wiedzy*, który podaje również liczbę punktów, jaką może nam dać publikacja w danym wydawnictwie czy czasopiśmie, według oceny ministerialnej.

4.1.1. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Pracownicy UŁ publikują głównie w **Wydawnictwie Uniwersytetu Łódzkiego**, które rozwija się jako wydawca od 1984 roku (powstało jako Dział Wydawnictw UŁ w 1972 roku). **Pierwszeństwo wydawania prac pracowników UŁ** daje temu wydawcy *Zarządzenie Rektora z 10.05.2018 roku*. Szczegółowe informacje dotyczące polityki wydawniczej, zasad etyki czy procedury recenzowania utworów można znaleźć bezpośrednio na *stronie Wydawnictwa UŁ* w zakładce „Dla Autorów”.

W Wydawnictwie UŁ ukazują się nie tylko łódzkie prace, ale także książki badaczy reprezentujących ośrodki z całej Polski i świata. Publikacje prezentowane są w ponad dwudziestu znanych **seriach wydawniczych**, takich jak „Judaica Łódzkie”, „Jurysprudencja”, „Perspektywy Biograficzne”, „Projekt: Egzystencja i Literatura” czy „Twórczość i Edukacja”. Książki i czasopisma ukazują się również w *otwartym dostępie*.

4.2. Monografie naukowe

Recenzowana publikacja naukowa w formie książkowej – tak najczęściej definiuje się monografię naukową – jest uznawaną i prestiżową formą prezentacji wyników badań naukowych. Choć więcej mówi się o artykułach naukowych i to głównie dla nich został, póki co, opracowany dokładny plan wdrażania modelu *open access* w świecie nauki, możemy spodziewać się, że monografie naukowe podzielą los czasopism i wzrośnie zainteresowanie wydawania ich w otwartym dostępie.

Na co zwrócić uwagę, zanim prześlemy wydawcy swoją monografię?

- Czy wydawca przedstawił swoją politykę wydawniczą i czego możemy spodziewać się po umowie, którą podpiszemy?
- Czy monografia będzie dostępna bezpłatnie w internecie? Jeśli wyniki badań mają być prezentowane zgodnie z wymaganiami grantodawcy, może to być ważny element.
- Czy wydawnictwo jest uznawane przez Ministerstwo Edukacji i Nauki? *Na liście ministerialnej z 2021 roku znajdziemy wydawnictwa, dzięki którym monografia może dać nam nawet 200 punktów. Większość polskich wydawnictw otrzymuje 80 punktów.*
- Czy wydawca stara się o indeksowanie swoich publikacji w bazach danych?

Publikacja monografii naukowej wiąże się przede wszystkim z wyborem dobrego wydawcy (o ile wydawcy nie narzuca nam jednostka zatrudniająca). Tak jak pisaliśmy w poprzedniej części, poświęconej wydawnictwom naukowym, badacz powinien zwrócić uwagę na najważniejsze dla niego aspekty publikacji – czy zależy mu na publikacji w modelu *open access*, na wysokiej punktacji ministerialnej, a może interesuje go głównie widoczność publikacji? Wybierając wydawnictwo, warto sprawdzić wszystkie te elementy. O tym, jak uniknąć tzw. drapieżnego wydawcy, piszemy w dalszej części przewodnika.

4.3. Czasopisma naukowe

Wybór czasopisma naukowego do publikacji wyników badań nie jest łatwe i wpływa na niego wiele czynników. **Co biorą pod uwagę naukowcy, wybierając czasopismo?**

- **Wymagania grantodawcy** – jeśli nasza publikacja jest związana z grantem, musimy wybrać takie czasopismo, które spełnia wymagania agencji finansującej badania. Coraz częstszym wymogiem jest publikacja w modelu *open access*.
- **Wymagania pracodawcy** – w ocenie pracownika naukowego brane są pod uwagę przede wszystkim czasopisma wysoko punktowane na listach ministerialnych.
- **Prestiż** – najczęściej czasopisma cieszące się szacunkiem w środowisku naukowym są również wysoko punktowane, ale bywa i tak, że chcemy opublikować wyniki naszych badań w periodyku, o którym wiemy, że jest czytany przez innych naukowców z naszej dyscypliny i ten argument przeważa.
- **Widoczność** – wiąże się z indeksowaniem czasopisma w bazach danych i wysokiej pozycji w wyszukiwarkach naukowych.

- **Bezpieczeństwo** – publikujemy w czasopismach zweryfikowanych, np. znajdujących na białej liście czasopism czy w serwisach takich jak Sherpa Romeo czy Most Wiedzy.
- **Opinia** – wielu badaczy decyduje się na publikację w czasopiśmie poleconym przez kogoś znajomego lub lokalnym, np. współpracującym z danym ośrodkiem naukowym.

Istnieją różnego rodzaju **narzędzia i bazy pomocne w wyborze czasopisma**. Najczęściej są to listy czasopism, poradniki internetowe i wyszukiwarki. Korzystanie z nich pomoże nie tylko znaleźć dobre czasopismo spełniające określone wymogi grantodawcy, ale także uniknąć publikacji u niesprawdzonego wydawcy – na temat tzw. drapieżnych wydawców piszemy w dalszej części przewodnika.

- **DOAJ – The Directory of Open Access Journals** – niezależna od wydawców międzynarodowa baza danych zawierająca ponad 15 000 czasopism publikujących w modelu *open access*. Czasopisma znajdujące się na liście DOAJ przechodzą weryfikację, a sama lista może być podstawą wyboru periodyku m.in. w konkursach Narodowego Centrum Nauki.
- **Sherpa Romeo** – to międzynarodowa baza, która gromadzi i prezentuje polityki wydawnicze czasopism i wydawców pod kątem otwartego dostępu. Czasopisma przechodzą weryfikację, nim trafią do bazy Sherpa Romeo, a treści są stale uzupełniane o zasady publikacji w modelu *open access* i możliwości samoarchiwizacji oraz informacje na temat praw autorskich.
- **Most Wiedzy** – polska baza danych, która od 2021 roku rozwija się w kierunku gromadzenia kompleksowych informacji o wydawcach i czasopismach: polityka wydawnicza, zasady publikacji w modelu *open access*, punkty z listy ministerialnej. Dane pozyskiwane są w oparciu o strony internetowe czasopism, ale zespół Mostu Wiedzy weryfikuje profile czasopism, kontaktując się z poszczególnymi redakcjami i wydawcami. Możemy sprawdzić tutaj politykę czasopism, których nie znajdziemy jeszcze w Sherpa Romeo.
- **Journal Checker Tool** – narzędzie służące do testowania zgodności polityki czasopisma z wymogami polityki otwartego dostępu przedstawionej w „Planie S”. Wprowadzając ISSN czasopisma, nazwę agencji finansującej badania oraz nazwę instytucji, możemy sprawdzić, czy dane czasopismo będzie odpowiednie do publikacji naszych wyników badań w ramach danego grantu. Więcej informacji na temat JCT znajdziemy *na stronie cOAllition S*.
- **Arianta** – serwis indeksujący polskie naukowe i branżowe czasopisma elektroniczne, zawierający ponad 4 000 tytułów. Czasopisma można wyszukiwać po tytułach lub według kategorii: alfabetycznie, dziedzinowo lub według dyscyplin ministerialnych.

Poza tymi bazami istnieje wiele innych, również dziedzinowych, takich jak *FreeMedicalJournals*, *ABC-Chemistry* czy *BioMed Central*. Czasopisma można wyszukiwać również poprzez bazy indeksujące teksty, spośród których największe to *Scopus* i *Web of Science Core Collection*, o których pisaliśmy w części poświęconej wyszukiwarkom naukowym. Korzystając ze wszystkich tych baz i narzędzi, należy pamiętać, by zwracać uwagę na to, czy są to bazy niezależne, czy też związane z konkretnym wydawcą lub instytucją, a także czy biorą pod uwagę model *open access*, jeśli zależy nam na publikacji w otwartym dostępie – część z nich to bowiem narzędzia komercyjne, a czasopisma są wydawane w modelu subskrypcyjnym lub hybrydowym.

4.3.1. Czasopisma naukowe – Uniwersytet Łódzki

Z Uniwersytetem Łódzkim związanych jest kilkadziesiąt czasopism naukowych z różnych dyscyplin, z czego ponad 40 znajduje się na liście czasopism punktowanych. Większość z nich możemy znaleźć *na platformie Open Journal Systems* zarządzanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego oraz *na stronie Wydawnictwa UŁ*. Wiele periodyków znajdziemy w kolekcji *Czasopisma naukowe* w Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie deponowane są archiwalne i bieżące numery czasopism ukazujących się w otwartym dostępie.

4.3.2. Programy publikowania otwartego – Uniwersytet Łódzki

Dążenie do modelu otwartościowej publikacji sprawia, że dostęp do książek czy artykułów naukowych jest prosty i bezpłatny, jednak nie sprawia, że znikają koszty, jakie musi ponosić wydawca. W większości czasopism będących własnością dużych wydawnictw czy grup wydawniczych, takich jak choćby Springer czy Elsevier, opłata za procedowanie artykułu przez redakcję (ang. *Article Processing Charge*) w modelu otwartym musi zostać przerzucona na autora, skoro wydawca nie zarabia na sprzedaży dostępu do tekstu. Koszty te bywają naprawdę wysokie, mogą wynieść nawet ponad 1000 dolarów/euro.

Sposobem krajowych instytucji naukowych na radzenie sobie z opłatami zbyt wysokimi dla badaczy jest tworzenie konsorcjów i **zawieranie umów z popularnymi wydawcami** – dzięki takim umowom na licencje publikacyjne instytucja pokrywa koszty publikacji pewnej puli tekstów, otrzymując od wydawcy zniżki. Korzystanie z takich licencji pozwala natomiast autorom uniknąć opłat lub płacić o wiele mniej. Jak to działa? Badacze posługujący się afiliacją Uniwersytetu Łódzkiego, dzięki podpisanym przez uczelnię umowom, mogą korzystać z kilkunastu **programów publikowania otwartego** i publikować pewną liczbę artykułów w modelu *open access* bez ponoszenia kosztów APC.

Programy te są ciągle aktualizowane, podobnie jak wymogi grantodawców, potencjalni autorzy muszą więc zdawać sobie sprawę z konieczności sprawdzenia:

- czy wybrane czasopismo spełnia wymogi grantodawcy;
- czy wybrane czasopismo znajduje się na liście czasopism objętych programem;
- czy określony program jest w danym momencie aktywny;
- czy nie została wyczerpana pula tekstów wykupionych przez konsorcjum.

Aktualne informacje na temat programów publikowania otwartego, do których przystąpił Uniwersytet Łódzki, znajdują się zawsze na stronie *Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*. Świetnym źródłem informacji jest *Wirtualna Biblioteka Nauki* – zamieszcza najświeższe informacje na temat aktywności/zawieszenia każdego programu, można tam również sprawdzić, czy dane czasopismo znajduje się w wykazie albo przejrzeć listę czasopism danego wydawcy.

Najczęściej droga publikacji w ramach programu publikowania otwartego wygląda tak:

- autor upewnia się, że wybrane czasopismo spełnia warunki i jest objęte aktywnym programem publikowania otwartego, a UŁ znajduje się na liście beneficjentów;
- autor wypełnia formularz zgłoszeniowy konkretnego czasopisma – najczęściej już na tym etapie istnieje możliwość wskazania, że chcemy skorzystać ze zniżki lub zwolnienia z opłaty w ramach programu albo system sam wyłapuje tę możliwość dzięki afiliacji autora;
- następuje dalszy proces weryfikacji, zgodny z procedurami przyjętymi w danej redakcji.

Jeżeli okaże się, że limit bezpłatnych publikacji (program A) na dany rok został już wyczerpany, czasem jest możliwość skorzystania z puli zniżkowej (program B). W przypadku programów publikowania otwartego obowiązuje **reguła „kto pierwszy, ten lepszy”** i to nie w obrębie jednej instytucji, ale całego konsorcjum – nie istnieje pula artykułów przypisanych wyłącznie badaczom z Uniwersytetu Łódzkiego, pula obejmuje wszystkich badaczy z konsorcjum. Dlatego też nie mamy możliwości sprawdzenia wcześniej, ile miejsc zostało nam u danego wydawcy.

W 2021 roku Uniwersytet Łódzki ma zawarte umowy w ramach kilkunastu programów publikowania otwartego. Do najpopularniejszych należą programy: Springer 2019–2021, Elsevier 2019–2021, Emerald, Cambridge University Press (CUP), Science Advances 2019–2021 czy Oxford University Press (OUP). Aktualność danych zawsze warto skontrolować na stronie *WBN*, kontakt z nami jest natomiast możliwy drogą e-mailową: openaccess@lib.uni.lodz.pl.

4.4. Uwaga! Drapieżni wydawcy

Dlaczego tak ważne jest weryfikowanie wydawcy lub czasopisma? Przekonało się o tym wielu naukowców, których publikacje padły ofiarą **tzw. drapieżnych wydawców** (ang. *predatory publishers*). Nazwa ta przyjęła się jako zbiorcze określenie tych wydawców, którzy stosują wobec autorów i ich tekstów nieuczciwe praktyki, zwykle podyktowane chęcią szybkiego i nie do końca legalnego i uzasadnionego zysku. Najczęściej wyłudzenie opłat za publikowanie dotyczy czasopism publikujących w modelu *open access*, ale nie tylko. Wydawcy dopuszczający się takich przewinień, jak wypuszczenie na rynek artykułów niewysłanych do recenzji czy ocenionych negatywnie albo niespełniających kryteriów naukowości, mogą się zdarzyć w każdym modelu publikowania i trzeba uważać, by nie wpaść w ich sidła. Nazwę *predatory publishers* rozpowszechnił Jeffrey Beall z University of Colorado Denver, naukowiec i bibliotekarz, który swoje badania skupił właśnie na publikowaniu i kwestiach z tym związanych. Jest autorem popularnego bloga i twórcą tzw. *listy Bealla* i *listy drapieżnych czasopism Bealla* – na listach dostępnych na blogu znajdują się ci wydawcy, których powinniśmy unikać lub poważnie zastanowić się, zanim podejmiemy z nimi współpracę.

Jak uniknąć drapieżnego wydawcy?

- **Profesjonalizm** – odwiedzmy stronę danego wydawcy lub czasopisma i przyjrzyjmy się jej. Witryna powinna zawierać podstawowe informacje o wydawcy: pełny adres, dane kontaktowe do redaktorów (adresy e-mail z ogólnodostępnych domen powinny wzbudzić naszą czujność), opis polityki wydawniczej, opis zasad etyki, opis procedur recenzowania, wskazówki redakcyjne lub informator dla autorów. Zwróćmy uwagę, czy w tekstach nie ma literówek albo błędów gramatycznych.
- **Wiarygodność** – sprawdźmy, czy dane czasopismo jest rzeczywiście indeksowane w takich bazach, jakie wymienia wydawca.
- **Procedury** – koniecznie zwróćmy uwagę na informacje o procedurach dotyczących przyjmowania tekstów i recenzowania. Brak takich informacji albo deklaracja, że procedury recenzowania są „uproszczone”, powinny dać nam do myślenia. Warto sprawdzić, czy czasopismo publikuje listy recenzentów, a jeśli tak, to czy są to „żywe”, istniejące osoby.
- **Impact Factor** – informacja o współczynniku IF może być pomocna w ocenie czasopisma, ale musimy uważać na zbliżone do niej nazwy współczynników, takie jak General Impact Factor albo Real-Time Impact Factor. Żaden Impact Factor poza tym publikowanym przez Clarivate Analytics nie jest brany pod uwagę w analizach bibliometrycznych w Polsce i nie będzie przydatny. Dostęp do właściwej listy możliwy jest poprzez bazę Web of Science (bezpłatnie dla pracowników Uniwersytetu Łódzkiego z poziomu strony Biblioteki UŁ).

4.5. A portale dla naukowców i repozytoria?

Coraz częściej w środowisku naukowym pojawiają się głosy optujące za braniem pod uwagę alternatywnych wskaźników bibliometrycznych, a więc widoczność publikacji w internecie, m.in. wzmianki na Twitterze, w portalach dla naukowców czy innych portalach społecznościowych. Warto jednak pamiętać, że o ile jest to sposób zarówno na upowszechnienie, jak i na popularyzację nauki, „zawieszenie” artykułu na stronie ACADEMIA czy w Mendeleyu nie zastąpi publikacji – może być jej dopełnieniem, formą samoarchiwizacji.

Ani portale dla naukowców i media społecznościowe, ani repozytoria nie są wydawcami, a publikacja tekstu w ich zasobach stanowi tylko formę archiwizacji tekstu: zabezpiecza go, zapewnia mu widoczność, a nawet cytowalność, ale jeśli jest jedyną formą publikacji, nie możemy liczyć na to, że będzie traktowana jak recenzowana publikacja naukowa. Być może wkrótce alternatywne wskaźniki bibliometryczne będą brane pod uwagę w ocenie dorobku naukowego, jednak najlepiej traktować portale jako miejsca do deponowania już opublikowanych tekstów w modelu *open access* albo „otwierania” tekstów płatnych po okresie embarga. Więcej na temat archiwizacji piszemy w dalszej części przewodnika.

Dowiedz się więcej...

- *Programy publikowania otwartego na UŁ* [PL]
- *Wirtualna Biblioteka Nauki* [PL]
- *Elsevier – publikowanie otwarte w Polsce* [ENG]
- *Prezentacja: Pilotażowy program publikowania otwartego Elsevier* [PL]
- *Springer – publikowanie otwarte w Polsce* [ENG]
- *Kulczycki, E., Korytkowski, P. (2020). Analiza gotowości polskich czasopism na Plan S. DOI: 10.6084/m9.figshare.12005475* [PL]
- *Lista drapieżnych czasopism Bealla* [ENG]
- *Czym jest artykuł i monografia naukowa?* [PL]
- *Transformative Journals: Frequently Asked Questions* [ENG]
- *Wykazy materiałów przydatnych do pracy związanej z ewaluacją działalności naukowej* [PL]

5. Gdzie deponować teksty?

Różnica między publikowaniem a deponowaniem/archiwizacją jest bardzo istotna. Badacz musi pamiętać o tym, że choć samoarchiwizacja daje wiele korzyści, a niekiedy jest nawet obowiązkowa (jak w przypadku rozpraw doktorskich na Uniwersytecie Łódzkim), to nie zastępuje publikowania w recenzowanych czasopismach i w wydawnictwach naukowych.

Korzyści płynące z archiwizacji tekstów w bezpiecznych miejscach w sieci pokrywają się w większości z korzyściami związanymi z publikowaniem w modelu *open access*. Zielona droga, czyli zarchiwizowanie w repozytorium tekstu już opublikowanego, może nawet zastąpić nam płatny *Gold Open Access*, jeśli wydawca zgodzi się na to i nie nałoży embarga. Z kolei umieszczenie artykułu w portalu dla naukowców może pomóc w nawiązywaniu nowych kontaktów i wpłynąć pozytywnie na cytowalność naszych prac.

Znając dobre strony samoarchiwizacji i decydując się na taki krok, powinniśmy wiedzieć, jakie miejsce warto wybrać.

5.1. Repozytoria

Badacze najczęściej wybierają między repozytoriami ogólnodostępnymi/dziedzinowymi a repozytorium instytucjonalnym, zarządzanym przez własny ośrodek naukowy.

Repozytoria instytucjonalne koncentrują się raczej na deponowaniu treści, których autorami są pracownicy danej jednostki lub takich, które związane są z samą jednostką, np. z wydawcą lub projektem realizowanym w ramach działania tej jednostki. Warto sprawdzić, czy nasza jednostka posiada takie repozytorium, ponieważ zwykle jest to miejsce spełniające wymagania agencji finansujących badania, programów, takich jak granty NCN-u czy Horyzont 2020, a także wydawców, a przy tym możemy liczyć na bezpośredni kontakt z osobami odpowiedzialnymi za zatwierdzanie danych w bazie i szybką pomoc. **Repozytoria instytucjonalne zapewniają szerokie indeksowanie, archiwizację, także długotrwałą, a co najważniejsze – trwały identyfikator dla naszych dokumentów.** Ponadto są nastawione na model niekomercyjny, więc mamy gwarancję bezpłatnej usługi.

Repozytoria ogólnodostępne bywają szerzej indeksowane niż te instytucjonalne, dlatego również warto wziąć je pod uwagę. Do takich repozytoriów wielodyscyplinowych należy *Repozytorium Centrum Otwartej Nauki* zarządzane przez Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego. Najczęściej mamy do czynienia z **repozytoriami dziedzinowymi**. Wśród polskich repozytoriów tego typu warto wymienić *Lectorium* (nauki historyczne) czy *ECNIS* (nauki medyczne). Do wyszukiwania i porównywania różnych repozytoriów służą bazy i narzędzia, takie jak *OpenAIRE*, *OpenDOAR* czy lista *ROAR*, czyli Registry of Open Access Repositories.

5.1.1. Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego

Pracownicy, doktoranci i studenci Uniwersytetu Łódzkiego mają możliwość deponowania swoich publikacji oraz danych badawczych w *Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego* (RUŁ).

- Dokument otrzymuje **trwały cyfrowy identyfikator zbioru** – *handle* – **który jest bezpłatny dla autorów (koszty ponosi Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego)**.
- RUŁ umożliwia pobieranie **statystyk** na temat zdeponowanych dokumentów – możemy sprawdzić, jak wiele osób i z jakich części świata otworzyło naszą publikację.
- **Metadane są dostępne za pośrednictwem protokołu OAI-PMH, a ich opis zachowuje standard Dublin Core.**
- Możliwa jest **długotrwała archiwizacja**.
- RUŁ dba o **bezpieczeństwo danych** – kopie zapasowe wykonywane są regularnie.
- Repozytorium jest zintegrowane z *Sherpa Romeo* (polityka wydawnicza), autor ma możliwość **wyboru licencji CC i przypisania numeru ORCID**.
- RUŁ pełni rolę tzw. repozytorium małych danych – ze względów technicznych musimy brać pod uwagę wielkości plików.
- **Dane indeksowane są w takich miejscach, jak:** *OpenAIRE*, *OpenDOAR*, *CORE*, *DART-Europe E-theses Portal*, *Google Scholar*.

Zachęcamy do kontaktu e-mailowego: repozytorium@lib.uni.lodz.pl

5.2. Portale naukowe i media społecznościowe

Rola portali dla naukowców oraz mediów społecznościowych w upowszechnianiu nauki stale rośnie. O ile udział takich serwisów, jak *Twitter*, *Facebook* czy *Instagram*, w popularyzacji wiedzy naukowej jest oczywisty, tak coraz częściej pełnią one także funkcję komunikatorów i tablic informacyjnych dla środowiska naukowego.

Spśród **mediów społecznościowych** wśród naukowców najbardziej popularny okazuje się *Twitter* – zamieszczane tam informacje o wynikach badań, np. w postaci odnośnika do publikacji w modelu *open access*, którą każdy może przeczytać bezpłatnie w internecie, rozchodzą się w ogromnym tempie, dzięki czemu *Twitter* stanowi doskonałe narzędzie do upowszechniania danych. Stworzenie wpisu, tzw. *tweeta* albo ćwierku, z informacją o naszej publikacji czy odkryciu naukowym trwa chwilę, wpis jest krótki (nie więcej niż 280 znaków, dawniej nie więcej niż 140) i łatwo przekazywać go dalej. Na podobnych zasadach działa *Facebook*, który dodatkowo umożliwia zakładanie grup służących wymianie informacji i pozwala na dłuższe wpisy.

Wielu badaczy decyduje się – całkiem słusznie – na założenie konta na portalu naukowym. Do najpopularniejszych **portali dla naukowców** należą *ACADEMIA*, *ResearchGate* i *Impactstory*. Tego typu serwisy doskonale wspierają nas w promowaniu dorobku naukowego, jednak podobnie jak media społecznościowe **nie pełnią funkcji repozytorium i nie spełniają wymagań agencji finansujących badania** dotyczących udostępniania wyników badań. Posiadanie konta w takim serwisie umożliwia jednak prezentację naszych publikacji oraz szybką komunikację z innymi badaczami i obserwowanie profili innych naukowców, dzięki czemu my dowiadujemy się szybciej o odkryciach naukowych innych, a inni – o naszych. Warto pamiętać, że portale tego typu najczęściej są w pełni płatne lub mają płatne funkcje, więc decyzja o posiadaniu w nich konta stanowi swego rodzaju inwestycję w wizerunek naukowca i musi być dobrowolna.

Alternatywne wskaźniki bibliometryczne (ang. altmetrics) stanowią dodatkową motywację dla badaczy dbających o uporządkowanie i widoczność swojego dorobku publikacyjnego – wiele instytucji zaczyna bowiem brać pod uwagę nie tylko cytowalność jednych tekstów naukowych przez inne teksty naukowe, ale i różnego typu wzmiankowanie o tekstach naukowych w internecie, właśnie w takich miejscach jak serwisy społecznościowe czy portale dla naukowców. Te „nietradycyjne” wskaźniki do obliczeń używają publicznych interfejsów API i pokazują, kto, gdzie i jak dużo mówi o naszych badaniach naukowych. Dzięki *altmetrics* możemy dowiedzieć się, jak często dana publikacja była oglądana (wyświetlenia pliku),

omawiana (na blogach, stronach w sieci, w Wikipedii...), zapisywana (np. dodawana do „ulubionych” przez użytkowników sieci), cytowana (już nie tylko w tekstach naukowych!) czy zalecana (choćby w rankingach). W środowisku naukowym trwają rozważania na temat brania pod uwagę badania wpływu społecznego nauki w ocenie dorobku naukowego.

Warto traktować umieszczanie swoich publikacji w mediach i portalach, a także na stronach utorskich czy blogach **jako równoległą ścieżkę deponowania dokumentów w repozytorium**. Ścieżki te nie wykluczają się wzajemnie, a wręcz dopełniają – w Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego można już zobaczyć, ile razy dana publikacja została wspomniana na Facebooku czy Twitterze.

Dowiedz się więcej...

- *Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego* [PL] [ENG]
- *Platforma Polskich Publikacji Naukowych* [PL]
- *What are Altmetrics?* [ENG]
- *Waleszko M. (2016), Opracowywanie standardów dla nowych form oceny społecznego oddziaływania publikacji naukowych: NISO Altmetrics Initiative* [PL]
- *Kowalska-Chrzanowska M., Krysiński P., Rola serwisów internetowych jako narzędzi oceny dorobku naukowego. Przykład wykorzystania serwisów Google Scholar, ResearchGate i Academia.edu przez wybranych polskich reprezentantów nauk o komunikacji społecznej i mediach* [PL]
- *Polskie repozytoria otwarte publikacji – wykaz* [PL]
- *Disciplinary repositories* [ENG]

6. Jakie mamy prawa do publikacji i komu je oddajemy?

Publikowanie otwarte często nie wzbudza zaufania badaczy z powodu ich wątpliwości dotyczących praw autorskich. Z jednej strony nie chcemy zrzekać się praw do naszych własnych tekstów i boimy się ich utraty z momentem „uwolnienia” publikacji w internecie, a z drugiej zaś – sami nie chcemy naruszyć umowy wiążącej nas z wydawcą, jeżeli już opublikowaliśmy tekst i chcemy go udostępnić. Czy rzeczywiście model *open access* naraża nas na utratę praw? A może pomaga je zachować?

W większości przypadków otwarty model publikacyjny pozwala autorom publikacji na zachowanie majątkowych praw autorskich: prawa do rozporządzania utworem i prawa do otrzymywania gratyfikacji za udostępnienie dzieła, podczas gdy w modelu tradycyjnym (komercyjnym, subskrypcyjnym) umowa wydawnicza zawiera punkt o przeniesieniu tych praw na wydawcę. Warto dowiedzieć się więcej o możliwościach, jakie daje *open access*.

6.1. Modele prawne otwartego dostępu

Otwarty dostęp opiera się na dwóch modelach prawnych rozróżnionych ze względu na uprawnienia, jakie nadaje się w nich odbiorcom treści. Są to:

- **otwarty dostęp typu gratis** – czyli bezpłatny dostęp w internecie do treści naukowych, które możemy czytać i wykorzystywać, ale na użytek osobisty;
- **otwarty dostęp typu libre** – czyli bezpłatny dostęp w internecie do treści naukowych, które możemy ponownie wykorzystać zgodnie z licencjami o szerszym zakresie niż przepisy o dozwolonym użytku.

Więcej na temat obu modeli można przeczytać w otwartych publikacjach specjalistów – Krzysztofa Siewicza oraz Ewy Majdeckiej i Katarzyny Strycharz.

Publikowanie w otwartym dostępie **nie oznacza**, że twórca zrzeka się swoich praw autorskich! Oznacza, że zezwala on na dostęp i wykorzystanie treści w oparciu o odpowiednio wskazane licencje, np. wolne licencje Creative Commons. Błędne przekonanie o zrzeczeniu się praw w modelu *open access* wynika z utożsamiania go z domeną publiczną.

Grupa zrzeszająca wydawców akademickich STM w lutym 2021 roku wydała *oświadczenie* dotyczące strategii zachowania praw w związku z wdrażaniem modelu *open access* w świecie nauki. Członkowie cOAllion S również *wypowiedzieli się* w tej kwestii. Debata na temat praw w modelu otwartym toczy się na najwyższych szczeblach, lecz sami badacze nie powinni czuć się zagrożeni – mając podstawową wiedzę na temat modelu *open access* i dostępnych licencji, można bez obaw udostępniać swoje publikacje.

6.2. Licencje CC

Najczęściej wykorzystywanymi w zastrzeganiu (lub uwalnianiu) praw do publikacji udostępnianych w ramach otwierania nauki są **licencje Creative Commons (CC)**. Ich podstawowym narzędziem są licencje prawne, które zastrzegają prawa częściowo zamiast całościowo, jednocześnie nie zwalniając z obowiązku poszanowania prawa autorskiego. *Na stronie Creative Commons Polska czytamy:*

„Twórca korzystając z licencji zawsze zachowuje prawa autorskie, jednocześnie umożliwia innym kopiowanie i rozpowszechnianie, dodatkowo może określić czy ich wykorzystywanie może odbywać się wyłącznie w warunkach niekomercyjnych lub ograniczyć możliwości tworzenia utworów zależnych.”

Badacz musi przede wszystkim zdecydować, czy zgadza się na komercyjne wykorzystanie swojej publikacji i czy zgadza się na tworzenie na jej podstawie utworów zależnych (a jeśli tak, to czy na takiej samej licencji jak oryginał). Nie musimy się obawiać, że wraz z nadaniem licencji przestaje obowiązywać prawo cytatu – **licencje CC nie naruszają wolności wynikającej z prawa autorskiego**. Każda kopia naszej publikacji musi zostać opatrzona poprawnymi informacjami o autorze i licencji.

Źródło grafik: *Creative Commons Polska CC 4.0*

Grafiki oznaczające *podstawowe warunki licencji CC* są z pewnością wszystkim znane:

Uznanie autorstwa „Wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne pod warunkiem, że zostanie przywołane nazwisko autora pierwowzoru”.

.....

Użycie niekomercyjne „Wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne jedynie do celów niekomercyjnych”.

.....

Na tych samych warunkach „Wolno rozprowadzać utwory zależne jedynie na licencji identycznej do tej, na jakiej udostępniono utwór oryginalny”.

.....

Bez utworów zależnych „Wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci – tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone”.

Wszystkie licencje Creative Commons **są darmowe i wszystkie opierają się na uznaniu autorstwa** – z tych czterech powyższych podstawowych warunków stworzono **sześć kombinacji licencyjnych, o różnym stopniu otwartości**. Uznanie autorstwa przestaje obowiązywać dopiero wtedy, gdy chcemy umieścić nasz utwór **w domenie publicznej**, co nie jest zalecane dla danych badawczych – zależy nam widoczności i cytowalności, a więc na śledzeniu dalszych losów naszych badań, nierzadko wiążą nas też umowy niepozwalające na zrzeczenie się praw do danych.

Powyższa grafika jest symbolem Znaku Domeny Publicznej 1.0.

Źródło: *Creative Commons Polska* CC 4.0

W polskim prawodawstwie nie spotykamy zrzeczenia się autorskich praw osobistych, jednak w innych krajach niekiedy istnieje taka możliwość. Jej odpowiednikiem wśród licencji CC jest licencja **Creative Commons Zero (CC0)**, której wskazanie oznacza zrzeczenie się przez autora autorskich praw majątkowych i przekazanie utworu do domeny publicznej. Wówczas, korzystając z takiego utworu, nie musimy informować o źródle.

Na stronie Creative Commons Polska znajdziemy *szczegółowe opisy licencji*, zarówno w postaci pełnego tekstu licencji, jak i w wersji uproszczonej. Warto zapoznać się przynajmniej z opisami wszystkich licencji CC, gdyż spotykamy się z nimi często – wykorzystują je chociażby repozytoria. Prócz najpopularniejszych licencji CC możemy spotkać także inne, jak choćby *GNU General Public License* (stosowane jako licencje wolnego oprogramowania) czy licencje *MIT*.

*

Należy pamiętać, że w przypadku publikacji naukowych, które ukazały się w jakimkolwiek czasopiśmie lub nakładem jakiegokolwiek wydawcy, musimy zapoznać się z polityką wydawniczą i sprawdzić, czy możemy taką publikację udostępnić w internecie, albo zapytać o zgodę wydawcę. Gdzie szukać takich informacji i jak sprawdzić, czy możemy umieścić naszą pracę w repozytorium albo na stronie?

6.3. Gdzie szukać informacji o prawach autorskich?

Jeżeli badacz opublikował artykuł w czasopiśmie lub wydał monografię i chce umieścić swoją pracę w repozytorium albo „zawiesić” na swojej stronie czy w portalu naukowym, **powinien upewnić się, czy zezwala na to polityka wydawcy**, z którym podpisał umowę. Najczęściej takie informacje możemy znaleźć bezpośrednio na stronie wydawnictwa lub – w przypadku czasopism naukowych – na stronie danego

czasopisma. W takim dokumencie wydawca określa, czy zezwala na udostępnianie publikacji w modelu otwartym, a jeśli tak, to na jakich zasadach. W wielu przypadkach możemy spotkać się z zasadą zezwalania na otwarcie danej pracy po upływie określonego czasu od publikacji, najczęściej roku lub sześciu miesięcy. Należy zwracać na to uwagę – niektórzy grantodawcy nie akceptują publikacji uwalnianej dopiero po upłynięciu embarga czasowego.

Politykę otwartości danego czasopisma lub wydawcy można sprawdzić w niejednokrotnie już przez nas wspomnianym serwisie *Sherpa Romeo*. Zarejestrowane w nim czasopisma przechodzą weryfikację i mają zakładane profile – najistotniejsze z zamieszczanych tam informacji dotyczą właśnie zasad określających prawa autorów oraz odbiorców treści do ich ponownego wykorzystania, w tym opublikowania poza danym czasopismem. Sherpa Romeo jest prestiżową bazą o zasięgu międzynarodowym zawierającą dziesiątki tysięcy czasopism i wydawców, również polskich. Spośród czasopism związanych z Uniwersytet Łódzkim w bazie znalazło się m.in. czasopismo „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica”, którego *profil* łatwo znaleźć. W informacjach na temat polityki wydawniczej, jeśli tylko zostały określone przez wydawcę/redakcję, możemy sprawdzić choćby, czy czasopismo ukazuje się w modelu *open access*, czy zezwala na publikowanie prac poza swoimi łamami, czy pozwala autorom swobodnie dysponować różnymi wersjami tekstów (preprintami i postprintami) albo czy nakłada embargo. Polskim odpowiednikiem tej bazy jest rozwijający się intensywnie *Most Wiedzy*.

Obok baz określających politykę wydawniczą pod kątem publikacji w modelu otwartym istnieją też takie, które gromadzą informacje dotyczące procedur recenzowania oraz preprintów. Jedną z takich baz jest serwis *Transpose* – oprócz informacji na temat czasopism możemy znaleźć tam także przydatny *słownik pojęć* związanych z procedurami redakcyjnymi.

Należy pamiętać, że zawsze najlepszym źródłem informacji jest sam wydawca – warto nawiązać z nim kontakt, np. poprzez redakcję czasopisma, i wprost zapytać o zgodę na udostępnienie przez nas artykułu czy książki w repozytorium instytucjonalnym, na stronie autorskiej albo w portalu.

Dowiedz się więcej...

- Wyszukiwarka czasopism Sherpa Romeo – sprawdź licencję [ENG]
- Wyszukiwarka czasopism Most Wiedzy – sprawdź licencję [PL] [ENG]
- E. Majdecka, K. Strycharz (2018), *Otwarta nauka: prawo autorskie i wolne licencje* [PL]
- K. Siewicz (2012), *Otwarty dostęp do publikacji naukowych: kwestie prawne* [PL]
- STM: Signatories publish statement on Rights Retention Strategy [ENG]
- cOAlition S response to the STM statement: the Rights Retention Strategy restores long-standing academic freedoms [ENG]
- Poznaj licencje Creative Commons [PL]
- Licencje Open Data Commons [ENG]
- Regulamin ochrony własności intelektualnej na UŁ [PL]
- Przewodnik po prawie autorskim – Legalna Kultura [PL]
- Domena publiczna – Koalicja Otwartej Edukacji [PL]

7. Przydatne linki i kontakt

Strony związane z tematyką publikowania otwartego

- [cOAlition S](#) [ENG]
- [Centrum Cyfrowe](#) [PL] [ENG]
- [Creative Commons Polska](#) [PL]
- [Dublin Core Metadata Initiative](#) [ENG]
- [FAIR Principles](#) [ENG]
- [Koalicja Otwartej Edukacji](#) [PL] [ENG]
- [Most Wiedzy](#) [PL]
- [OpenAIRE](#) [ENG]
- [Open Data Commons](#) [ENG]
- [OtwartaNauka.pl](#) [PL]
- [Platforma Otwartej Nauki](#) [PL]
- [Platforma Polskich Publikacji Naukowych](#) [PL]
- [Sherpa Romeo](#) [ENG]
- [Urząd Ochrony Danych Osobowych](#) [PL] [ENG]
- [Uwolnij Naukę](#) [PL]
- [Wirtualna Biblioteka Nauki](#) [PL]
- [Kurs Open Access – Otwarta Nauka – AGH](#) [PL]

Skontaktuj się z nami!

Prowadzimy szkolenia m.in. z zakresu programów otwartego publikowania, otwartej nauki, licencji Creative Commons i obsługi Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego.

Oddział Informacji Naukowej i Analiz Bibliometrycznych

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

openaccess@lib.uni.lodz.pl

Publikowanie otwarte. Praktyczny przewodnik dla badaczy

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

Łódź 2021

Redakcja i korekta publikacji: dr Anna Zatora

Opracowanie merytoryczne: mgr Aleksandra Brzozowska, mgr Tomasz Piestrzyński, dr Anna Zatora

Opracowanie graficzne: Centrum Promocji UŁ, sierpień 2021 r.

Oddział Informacji Naukowej i Analiz Bibliometrycznych

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

ul. Jana Matejki 32/38, 90-237 Łódź

e-mail: openaccess@lib.uni.lodz.pl